

فکر و فکر
منظری و انتقادی
www.iqra-mentada.com

سیاسی شیعه

نه نیوان

شورا و ولایتی فقهی

و مرگینان و ناماده کردن

علی حسین

فکری سیاسی شیعه

له نیوان

شورا و ولایه تی فقیهدا

و مرگیزان و ناماده کردنی

علی حسین

بسم الله الرحمن الرحيم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خویندەری هیژا..

ئەم بابەتەى لیڤەدا دەیخوینیتەوه، خوڵاسەیه که لە کتیبەیک بەناو نیشانی (تطور الفكر السياسى الشيعى من الشورى الى ولاية الفقيه) که لەلایەن زاناو پۆشنبیریکی ناودارى شیعهوه دانراوه (احمد الکاتب) کتیبە که دانراویکی نوێیەو چاپی یە که مە لەسەرەتای سالی (١٩٩٧) دا دەرجوو لەلایەن (دار الشورى للدراسات والاعلام) که بارەگاکی لەندەن - پایتەختی بەریتانیایە.

لەلایەن هەمان دەزگاوه گۆشاریک دەردەچیت بەناوی (الشورى) که نووسەری ئەم کتیبە سەرنوسەریتە. قەبارەى کتیبە که (٤٤٨) لاپەرەیه. بابەتەى سەرەکی کتیبە که بریتى یە لە توێژینەوه یەکی میژوو یی فیکری سیاسى شیعه بەگشتى و شیعهى ئیمامى بەتایبەتەى..

دانەری کتیبە که بەشیڕەیه کی زانستیانەو، بە پشت بەستن بە سەرچاوه گرنگۆ باوەرپیکراوه کانی شیعه خوێان لەسەر تاسەری میژوو دا، توانیویەتەى پەنجە بخاتە سەر خالە لاوازه کانی فیکری سیاسى شیعهو چەند راستى یەکی زۆر گرنگى لەو بواره دا ئاشکرا کردووه . بەشیڕەیه کی زۆر جەریانەو، بە بەلگەوه پرونی کردووه تەوه که ئەهلى بەیتى پیغمەمبەر ﷺ ئیمامى عەلى و شیعه لەسەده ی یە که مى کۆچى دا باوەریان بە مەبدەئى شورا هەبووه لە هەلبژاردنى خەلیفو پێشموا دا لەلایەن موسلمانانەو.

پاشان بە جوانى پرونی کردۆتەوه، که نظریەى ئیمامەتەو دوانزە ئیمامو ئیمامى مەهدى که ئیمامى دوانزە هەمە چۆن هاتنە کایەوهو چۆن ئەو هەموو لادانو دانراوه ئەفسانەیی یانە هەلبەستراوێزو بوون بە عەقیدەو حەقائىقێک که ئەمڕۆ هەلیۆنەها مەرۆف باوەریان پێی هەیهو دۆلەتەى لەسەر بنیاد دەکریت.

له کۆتایی دا هاتۆته سه‌ر باسی نظریه‌ی ولایه‌تی فه‌قیه‌ که نیمام
خومه‌ینی باوه‌ری پیتی هه‌بووه‌و کۆماری ئیسلامی ئیترانی له‌سه‌ر
:امه‌زاندووه‌، چۆن نیمام خومه‌ینی له‌ کۆتایی ژیانیدا به‌شیوه‌یه‌کی
موتله‌ق موماره‌سه‌ی ولایه‌تی کردووه‌و پیتی وابروه‌ که وه‌لی فه‌قیه‌ جیگری
نیمامی مه‌عصوم پتفه‌مبه‌ری مه‌زنه‌و بۆچوونو ئیجتیهاده‌کانی له‌سه‌رو
ده‌ستوورو ئیراده‌ی ئومه‌تموه‌یه‌و صبغه‌یه‌کی دینی موقه‌ده‌سی هه‌یه‌و،
ئومه‌ت واجبه‌ له‌سه‌ری که فرمانبه‌رداری لی بکات به‌بی سه‌ر لی
کردنه‌وه‌و په‌خه‌گرتنه‌و نا‌په‌زایی ده‌رپرین. به‌مه‌ش میژووی حوکی ئیوقراتی
زینده‌و کردۆتموه‌ که پاپاکانو قه‌شه‌کان له‌ سه‌ده‌کانی ناوه‌راستدا
ناهه‌موارترین شیوازی دیکتاتۆریه‌تی دینی‌یان به‌سه‌ر گه‌لانی ئه‌وروپادا
سه‌پاند.

له‌به‌ر گه‌وره‌یی کتێبه‌که‌و گرنگی بابه‌ته‌کانی له‌ هه‌مان کاتدا
به‌پێویستمان زانی کورتی بکه‌یه‌نه‌وه‌و خۆلاسه‌یه‌کی سوودبه‌خشی بخه‌ینه
به‌رده‌ستی خوێنه‌رانی زمانی کوردی، به‌و هیوایه‌ی که‌لێتیکی بچکۆله‌ له
کتێبخانه‌ی کوردی‌دا پر بکاته‌وه‌.

بەشەر بەگەر

نظریه ئیمامانە ئیسلامیەت

ئەگەر بە وردی سەرنجی سەردەمی ژیاڻی پێغەمبەر ﷺ خەلیفەکانی راشیدین بەدین، بە پوونی بۆمان دەسەلمیت کە کۆمەڵی مۆسڵمانان ئیمانیان بە شورا هەبوو، بەوێی کە ئوممەت مافی دیاریکردنی خەلیفە و فەرمانپەرەیاڻی خۆیان هەبوو.

لەسەر ئەم بنچینەیه بوو کە پێغەمبەری مەزن ﷺ لە کۆتایی ژیاڻی خۆیدا کەسیکی دیاری نەکرد بۆ جێنشینێ خۆی و خەلافەتی خۆی. کاتیک هەندێ لە هاوێلەکانی بەتایبەتی نزیکەکانی خۆی وەک عەباسی مامی و عەلی کۆری ئەبو تالیب داوايان لێ کرد کەسیک دەستیشان بکات بۆ ئەوێ بیناسن و داوی خۆی گۆیی بۆ بگرن، بەلام بۆی دیاری نەکردن و پێی راگەیاندن کە ئەو مافو دەسلاتی مۆسڵمانان خۆیانە کەسیک دیاری بکەن.

هەر لەم پوانگەیمو زاناڻانو بیرپاراڻی ئیسلامی پاڻان وایە کە پێغەمبەر ﷺ لە ژیاڻی پێغەمبەریتی دا چەند جۆرە وەسو هەلسو کەوتو پەفتاری هەید، هەر جۆریک بە ئیعتباریکو هەلۆستی تایبەتی بەرامبەر هەید لەلایەن مۆسڵمانانەو:

جۆریک بەو ئیعتبارە: کە مۆفیکە وەک هەموو مۆفەکانی تر، خواردن و خەوتن و هەلسو کەوتی خۆی هەید، مەرج نیە کە مۆسڵمانان پابەند بن بە هەموو ئەو هەلسو کەوتو پەفتارانەو، بەلکو بەپێی توانای خۆیان هەول ئەدەن شوێن پێی هەلبگرن و لاسایی بکەنەو.

جۆریکی تر بەو ئیعتبارە: کە پێغەمبەر بوو لەلایەن خواوە وەحی بۆ دیتو تەبلیغی مۆسڵمانان دەکاتو ئەبێ گۆپراپەل و پابەند بن بە فەرمان و پاسپاردەکانیمو... بەلام ئەم سیفەتی (واتە سیفەتی پێغەمبەریتی بەکە) بە وەفات کردنی کۆتایی پێ هاتوو و نەگۆیزاو ئەو بۆ هیچ کەسیک لە داوی

خۆزى ، چونكى كه پيغەمبەرى خاتەم بوو. كهواتە زنجيرەى پيغەمبەرايەتىو پەيوەندى بوون بە ناسمانو گشت ئەو مەسلانەى كه پەيوەنددارن بەو سيفەتەو وەك: (وەحى و عيصمەت و موعجيزە) كۆتايىيان پى ھاتوو و لەلایەن پەروەردگارەو ھاگیراوە بۆ كەسكى تر نە لاف بەو شتانەو لێدات.

جۆزى سېھەم: لە ھەلسو كەوتو گوتارو ڕەفتارى پيغەمبەرى خۆشەويست بەو ئىعتبارە بوو. كه حاكەم فەرمانى ھاى مۆسلمانان بوو. بىگومان ئەو ھەقە ھاى خۆى دراوەتەو بە ئوممەت و ، مافى ئەو ھاى ھەيە كه بەرپىگای شوراو ھاوێژكارى ھەو فەرمانى ھاى خۆيان ديارى بكەن، بە ھاى كەم چىگەى ڕەزائەندى زۆرینەى مۆسلمانانو نوێنەرانىيان یت.

ھەر لە سەر ئەم ئەساسە بوو كه موھاجرینو ئەنصار راستەوخۆ ھاى ھاگەياندى وەفاتى پيغەمبەرى خۆشەويست ﷺ پيش ئەواو كردنى ڕۆو ڕەسمى ناشتو بە خاك سپاردنى تەرمى پىروۆزى، ڕوويان كرده سەقیفەى بەنى ساعدەو لەوێ ھاى مشتو ڕو مشاوەرەپەكى گەرم ، ئىمامى ابو بىكرى صدیقيان بە خەلیفەو فەرمانى ھاى خۆيان بۆ بەرپەو بەردنى كاروبارى دەوڵەتى سلامى ھەلبژارد ، واتە كرا بە فەرمانى ھاو سەرۆكى دەوڵەت. بەم شیوەیە ھەریەكه لە چوار خەلیفەكەى راشدین بە ھەلبژاردن لەلایەن ئەھلى ھەلو عەقدى مۆسلمانانەو ديارى دەكرانو لەلایەن موھاجرینو ئەنصارەو بەیەعتیان پى ئەدراو سەرچەم مۆسلمانانى ناوچەكانى تەرى دەوڵەتى ئىسلامى پىيان رازى دەبوون.

ھەر لەبەر ئەم ھۆیە بوو ، كه سەردەمى ئەو چوار خەلیفەپە ناسراوە بە سەردەمى خەلیفەكانى راشدین. كهواتە لە ھاى سەرچەم مۆسلمانان بە ئەھلى بەیتى پيغەمبەرىشەو ، ھەموو كۆك بوون لە سەر ئەوێ كه ديارى كردنى خەلیفەو فەرمانى ھاى مۆسلمانان بە شوراو ھەلبژاردنو ڕەزائەندى ئوممەتەو كەس مافى ئەوێ نە ئەو ھەقە بە ئوممەت بەسە ئیتەو كه خراى

پەروەردگار پێی بەخشیووە پێغه مەبرو خەلیفەکانی راشدین بە کردار
نەنجامیان داووە لەسەری پۆشتوون.

شور و ھەلەوێستە بە ھەلەوێستە پێغه مەبر

ئێستا با بزانیین ئەو راستیە گەورە بە دواى سەردەمى خەلیفەکانى
راشدین چ گۆرانىكى بەسەردا ھات؛ لەدواى شەھیدبوونی ئیمامى عەلى
كۆپى (لەو طالب)، بەنەمالەى بەنى ئومەييە بەسەرۆكايەتى (مەعاویەى
كۆپى ابو سفیان) توانیان خەلافەت بگرنە دەستو، پایتەختى دەولەتیان لە
شارى مەدینەو گراستەو بۆ شام و، (مەعاویە) دواى خۆى یان دەتوانین
بۆلێن ھەر لە ژياندا (پەزىدى كۆپى) كەردە وەلى عەھدو چێشینی خۆى و،
بەدیعەتى بۆ وەرگرت بەزۆر یان بەپرازی كەردن، بەم شیوە بە پەوشەكە گۆراو
خەلافەت بە عەمەلى كرا بە میراتى و پۆلى ئوممەت كەم كراپەو لە دیارى
كەردنى كار بە دەستانى خۆیدا.

لە كەردانەوێ ئەم گۆرانكارى بەدا:

جێى و تنە لێردا ئاماژە بەو راستیە بکەین كە ھەرچەند ئەمەویەكان
خەلافەتیان كەرد بە میراتى، بەلام تەنها لەپرووی كەردارەو ئەو لادانە
سەپێنراو درێژەى پێ دراو، ھەرگیز پۆزىك لەپۆزان لەپرووی شەرعى
(نەزەرى) پەو ئەیانناتوانى (تەھىلو تەنظیر) یكى ئەوتۆى بۆ بکەن كە ببیتە
ھۆى ئەوێ لەپرووی فێكرى شەرعى پەو جێگیر ببیت.. چونكە زانایانى
ئەھلى سوننەتو جەماعەت بە ھېچ شیوە بەك لەو پوارەدا پەشتگیریان لێ
نەكەردن، جگە لە پرازی بوون بە ئەمەرى واقیع، ئەمەش لەپێنناو پاراستنى
بەرژووەندى بەلای ئوممەتو راگرتنى خوێن پەشتو دانەپروو خانى ھێزو
دەسلەتێ دەولەت لەبەرەمبەر دوژمنانى ئیسلامدا (ئەھلى سوننەتو
جەماعەت).

بەلام برايانى شیعە بەپێچەوانەو چەندەھا دەقو فەرمووە بەلگەى
عەقلى و پەراپەستو چەرۆكى سەرسەرھێنەریان دەپەنناو لەپرووی فێكرى

(نظری) پشموه نیماسته‌یان به‌شپوه‌یه‌کی میراتی و عه‌مودی له‌بنه‌ماله‌ی (حسینی کوپی عه‌لی) جیگیر کردو، بوو به‌به‌شپگی بنه‌ره‌تی دین له‌لایان. هه‌که‌شی ده‌گه‌پشموه بو‌ئمه‌ی که له‌رووی کرداره‌وه نه‌یان‌توانی خه‌لافه‌ت بگره‌ ده‌ست، بۆیه‌ په‌نایان برده‌ به‌ر ئه‌و (تأصیل و تهنظیر) له‌رووی دینی و عه‌قلی‌یموه بو‌ جیگیر کردنی خۆیان و به‌رگری کردن له‌به‌رامبه‌ر لایه‌نی ده‌سه‌لاتداره‌وه که نه‌معو‌یه‌کان و یاشان عه‌باسی‌یه‌کان برون و، تا نه‌مه‌روش درێژی پێ ده‌دری.

هه‌ندێ له‌ شیعه (ئه‌وانه‌ی که لایه‌نگری ئیمامی عه‌لی برون له‌ کیشه‌ی نێوان ئیمامی عه‌لی و معاویه‌دا)، وتیان خه‌لافه‌ت مافی ئه‌هلی به‌دیتی پیغه‌مبه‌ره‌و ئه‌مان له‌ نه‌معو‌یه‌کان له‌په‌شتره‌و هه‌ق وایه‌ به‌ده‌ست نه‌مانه‌وه بیت و، له‌ نه‌وه‌کانی ئه‌مان ده‌رنه‌چێ. به‌لام ئه‌م نظریه‌ی ئه‌هلی به‌دیت گه‌شت شیعه‌ نه‌بوو له‌ سه‌ده‌ی یه‌که‌می هه‌جری‌دا. چونکه‌ چه‌نده‌ها ده‌ق و فهرمووده‌ی نه‌قل کرا و هه‌یه‌ هه‌ر له‌لایه‌ن شیعه‌ خۆیان‌مه‌وه ئه‌و راستی‌یه‌ ده‌سه‌لمێنن که پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئیمامی عه‌لی و ئه‌هلی به‌دیت به‌گه‌شتی باوه‌ریان به‌ مه‌به‌ده‌ی شره‌و مافی ئه‌مه‌ت هه‌به‌وه له‌ دیاری کردنی پیشموایانی خۆیاندا،

له‌ رپویه‌تیکدا که (الشریف المرتضی) -یه‌که‌که له‌ ناوداره‌ترین زاناکانی شیعه له‌ سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچی‌دا- ده‌یگیره‌مه‌وه که عه‌باسی کوپی عبد المطلب له‌ کاتی نه‌خۆشیه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ردا ﷺ داوای له‌ ئیمامی عه‌لی کرد که په‌رسیاری لی بکات، داخو دوا‌ی خۆی کێ کاروبار ده‌گه‌رته‌ ده‌ست؟ نه‌گه‌ر له‌ ئیمه‌یه (واته له‌ ئه‌هلی به‌دیت) با بزانین وه‌ه‌گه‌ر له‌ غه‌یری ئیمه‌یه با گه‌رته‌یه‌ لێی بکه‌ین، ئیمامی عه‌لی خۆی لی رازی بیت ده‌لیت: چوینه‌ لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ کاتی که نه‌خۆشی زۆری بو‌ هه‌نا، وتمان ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، خه‌لیفه‌ی دوا‌ی خۆتمان بو‌ دیاری بکه‌. له‌وه‌لامدا فهرمووی: نه‌خێر، ده‌ترسم ئه‌وه‌ش وه‌ک به‌نی ئیسرائیل‌تان به‌سه‌ر بیت، که

چۆن له هاروون دوور كەوتنەو و یاخی بوون، بەلام ئەگەر نیاز چاكنو چاكه
ويست بن ئەوا خوا بۆتان ئاسان دەكات).

كەواتە پێغه مەبەری خوشەويست ﷺ كەسيكى لەدواى خۆى دەست
نیشان نەكردو، ئەمە ئەو دەگەيەنئى كە مافى ئوممەتەو خۆيان لەپريگای
شوراو لەسەر كەسيك پيك دەكەون .

گشت ميژوو و نروسەكانى سوننەو شيعە لەسەر ئەو كۆكن كە ئيمامى
عەلى لەسەرەتاو دڵگران بوو بە هەلبژاردنى حەزەرەتى (ابوبكر) و بەيعەتى
پێ نەكرد تا ماوەيدەك. ييگومان دواكەوتنى ئيمامى عەلى لەو مەسەلەيه،
دەگەپتەو بۆ دوو هۆ:

په گەم: پەنگە خۆى وا دانابى كە شايستە ترە بۆ ئەوەى مۇسلمانان
هەلى بۆيرن بە خەليفە.

دووهم: واى دەزانى دەبوايه بەشدار بكرایه له مشاوەرەو عەمەليەى
ديارى كردنى خەليفەداو بۆ ئەو ئەو كارەيان ئەنجام نەدايه.

دياره ئيمامى عەلى سەرگەرمى مەراسيمى شۆردنو ئامادەكردنى
تەرمى پێغه مەبەر ﷺ بوو و نەيتوانيو ئامادەى ئەو كۆنگرەيه بيبێت كە لە
سەقيفەى بەنى ساعدە بەسترا بۆ هەلبژاردنى خەليفە. بۆيە پرووى كردە
مۇسلمانەكان و تى: وەنەبێ قەدرو پايدى (ابوبكر) نەزانم، بەلام وا دەزانم
كە دەبوايه لەم مەسەلەيهدا بەشدار بوومايەو، بەبێ ئيمە ئەو كارە ئەنجام
نەدرايه، پاشان بەيعەتى كرد بە (ابوبكر) و مۇسلمانەكانيش خۆشحالىيان
دەربىرو پييان وت: باشت كردو پيكتات.. ئەمانەو چەندەها رپوايەتەو
پروداوى تر بەلگەن لەسەر ئەوەى كە شورا دەستورتيك بوو ئيمامى عەلىو
ئوممەت بەگەشتى پيتمەو پابەند بوونو هەرگيز باوەريان بە سيستەمى
ميراتىو ئيمامەتى يەك لەدواى يەك نەبوو.. ئەگينا چۆن بەشدارى دەكرد
لەو ئەنجومەنى شورايمى كە خەليفە عومەر ديارى كردن بۆ هەلبژاردنى
خەليفەى سێهەم. ئەگەر لەلايمەن پێغه مەبەرەو ﷺ دەتيك وەيان
فەرموودەيەك هەبوايه بۆ ئەو مەسەلە گرنگە چۆن ئيمامى عەلى لىي

بیدنگ ده‌بوو ؟ وه چۆن پییوه پابه‌ند نه‌ده‌بوو؟! ته‌نانه‌ت حه‌دیسی غه‌دیر که باسی لیوه ده‌کرئ ، زۆریه‌ی زانایانو لیکۆلهر وه‌کانی شیعه‌ خۆیان رایان وایه‌ ته‌نها پاسپارد وه‌ ئامۆژگاری‌یه‌کی شه‌خصی و خزمانه‌ بووه‌ به‌هیچ شیوه‌یه‌ک مانایه‌کی سیاسی تیدا نه‌بووه‌.

نیمامی عه‌لی ته‌وه‌نده‌ باوه‌رو پابه‌ندبوونی به‌ سیستمی شوراوه‌ به‌هێز بووه‌ به‌ پله‌ی یه‌که‌م به‌ مافی موهاجرینو نه‌نصاری داناره‌ ، بۆیه‌ دوا‌ی شه‌هید بوونی خه‌لیفه‌ی سییهم (عوسمانی کورێ عه‌فان) کاتیک شۆرش گیره‌کان داوایان لێ کرد که ده‌سه‌لات بگرێته‌ ده‌ست قه‌بوولی نه‌کردو، پێی وتن : ته‌وه‌ مافی ئێه‌ به‌ لکو مافی موهاجرینو نه‌نصاروه‌ به‌هر که‌سیک پازی بنوون ته‌وه‌ که‌سه‌ ده‌بیته‌ ته‌میرو فهرمانپه‌وای شه‌رعی موسلمانان.

هه‌روه‌ها به‌ معاویه‌ی کورێ ته‌بوسوفیانی وت کاتیک لێی یاخی بوو: (اما بعد... فان بیعتی بالمدينة لزمک وانت بالشام لانه بايعني القوم الذين بايعوا ابابكر وعمر وعثمان ، فلم يكن للشاهد ان يختار ولا للغائب ان يرد، وانما الشورى للمهاجرين والأنصار اذا اجتمعوا على رجل قسموه اما ما كان ذلك رضا).

که‌واته‌ له‌لای نیمامی عه‌لی شورا بنچینه‌ی حوکمو هه‌لبژاردنی خه‌لیفه‌ بووه‌ له‌ هیچ شونیکدا ئاماژه‌ی بۆ مه‌سه‌له‌ی ده‌ورو دیاری کردنی خه‌لیفه‌ نه‌کردوه‌ له‌لایه‌ن پیغه‌مبه‌ره‌وه‌ ﷺ.

ته‌م راستی‌یه‌ جاریکی تر زۆر به‌ روونی له‌ مه‌سه‌له‌ی چۆنیه‌تی هه‌لبژاردنی نیمامی حه‌سەن ئاشکرا ده‌بیته‌، دوا‌ی ته‌وه‌ی نیمامی عه‌لی لێی دراو که‌وته‌ خه‌له‌تی خه‌ته‌ره‌وه‌، موسلمانه‌کان داوایان لێ کرد حه‌سه‌نی کورێ بکاته‌ خه‌لیفه‌، له‌ وه‌لامدا فهرمووی: نه‌خیر! ئیمه‌ له‌سه‌ره‌مه‌رگی پیغه‌مبه‌ردا ﷺ داوامان لێ کرد خه‌لیفه‌ دیازی بکات، قبوولی نه‌کرد.. پاشان داوایان لێ کرد ئاماژه‌ به‌ که‌سیک بکات، به‌لام بۆی نه‌کردن. بۆیه‌

وتیان: (ان فقدناک فلا نفقد ان نبایع الحسن. فقال: لا امرکم ولا انهاکم انتم ابصر) الشافی/ج ۳/ص ۲۹۵

و نه بئی تنها تیمامی عدلی باوهری به شورا بوویت، به لکر موسلمانان به گشتی و نه هلی بهیتی پیغه مبهر ﷺ به تمواوی پروایان به شورا هه بوو و دا کوکیان لی کردوو.. ثمو تا تیمامی حه سنی کوپی عدلی دواى ثمو دی له بر بهر وهندی گشتی موسلمانان وازی له مافی خوی هیئا بۆ معاویه کوپی ثمو سرفیان به مصر چیکن دواى خوی بگه پئموه بۆ شوراو، کرایه یه کیکن لیه مرجه کانی ریکموتن نامه کهی نیوانیان: (... علی انه لیس لمعاویه ان یعهد لاحد من بعده، وان یکون الامر شوری بین المسلمین) شرح نهج البلاغه (ابن ابی الحدید) ج ۴/ص ۸، ج ۱۶/ص ۲۲ و (البدایة والنهاية) ج ۸/ص ۱۲ و مروج الذهب/ج ۲/ص ۴۴..

ته گمر بهاتبایه خه لافهت له لایمن خواو پیغه مبهر وه ﷺ دیاری بکرایه وهک (نظریه) تیمامه تی شیعیه ده لی، ثمو تیمامی حه سنی بۆی نه بوو، واز له خه لافهت بهینئ بۆ معاویه یان بۆ هه که سیکى تر به هیچ شیوه یهک، به لام به پیچموانموه دواى صلح کردن به یعه تی کرد به معاویه دواى له لایه نگرانی خوی کرد که به یعه تی پی بدن.. ثمه ش ثمو ده گه یه نی که باوهری به شورا هه بوو و پیی وابوو که ثومهت مافی هه لباردنی خه لیفه یان هیه.

تیمامی حه سنی ش پابه ند بوو به به یعه تی معاویه تا دوا پوژی ژیان و، کاتیک هه ندئ شیعیه کوفه دواى مردنی تیمامی حه سنی داویان لی کرد، شورش له دژی معاویه بهر یا بکات، قبولی نه کردو پیی راگه یاندن که عه هلو په یمانیک له نیوان ثمو او معاویه دا هیهو بۆی نی به هلی وه شینئموه.. به لام دواى مردنی معاویه دیاری کردنی یه زیدی کوپی له چیکه ی که پیچموانموه ریکموتن نامه کهی نیوانیان بوو، ثمو سا تیمامی حسین په زی کردو، بریاری دا دژی پاوه ستیتو بهر و عیراق کهوته پئو له

که به لا شهید کرا له سالی (۶۱) هـ له پرووداو یکی دلتمزیندا. (الفید / الارشاد ص ۱۹۹)

کهواته پیشموایانی تهلی بهیت باوه پسان بهوه هه بهوه که ئوممهت مافی هه لباردنی خلیفه و پیشموای خزان هدیله لهریگای شورا و دژی دست به سهر اگرتنی ده سلات برون به زهبری هیز.

فرموده ده کیش هدیله که زۆربهی سهرچاوه کانی شیعه دهیگیر پتهوه له ئیمامه کانی تهلی بهیتوه که پیغه مبهه عليه السلام فرموده تی: (من جاءکم یرید ان یفرق امر الجماعة ویغصب الامة امرها ویتولی من غیر مشورة، فاقتلوه فان الله عز وجل قد اذن ذلك) عیون اخبار الرضی والشیخ الصدوق ج/۲ ص ۶۱.

ئهم فرموده ده چاکترین به لگه ده له سهر ئیمانی تهلی بهیت به شوراو پابه نده بوونیان بهم پیا زوه... وه نه گهر له دواپی دا دواپی خه لافه تیان کرد بی و بانگه شهیان بۆ کرد بی شهوه لهوه و سهرچاوهی گرتوه که له بهرام بهری شهوهی به کانه وه خزان به پیشتر و چاکتر ده زانی. شهوه شهوه پاستی به ده سه لمینی که نه زه ره ده دقو دیاری کردنی ئیمامه کان له لایهن خواو پیغه مبهه وه، هیچ ره صیدیکی نه بهوه لای جیلی به که می شیعه... ههر له بهر شهوه شهوه که تیروانینیان بۆ (ابو بکر) و (عمر) خویان لی پازی بیت ئیجایی بووه به زۆردارو زالمیان دانه ناو.

لله لافهت له شوراوه بۆ عليه السلام الله الله

میژوو نووسه کانی شیعه سهره تای سهره لدانی به کهم گۆران له فیکری سیاسی شیعه دا بهوه تۆمار ده کهن، که مه سه له ی حه دیسی غه دیر جوړیک بهوه له وه سیته و پاسپارده ی پیغه مبهه عليه السلام بۆ ئیمامی عه لی که بیته خه لیفه و جینشینی خۆی، شهوه که شهوه که بۆ به کهم جار بانگه شه ی بۆ کرد (عبدا لله کوری سه به) بو، کاتی خۆی جوله که بهوه و پاشان موسلمان بهوه. به لاه ئهم قسه ده ههر به لاوازی سنوورداری مایه وه له ناو به شیکی

که کم له شیعه‌داو نیمامی عه‌لی له‌سهرده‌می خ‌زیدا دژی راوه‌ستاوه، له‌مو که‌سانه‌ش توپره بووه که‌باسیان لی‌توه کردووه.

به‌لام دوا‌ی نه‌وه‌ی معاویه یه‌زیدی کور‌ی کرده چی‌نشینیو خه‌لافه‌ت گو‌یزرایموه بۆ بنه‌ماله‌ی (ابو سفیان) شیعه‌کان نه‌م پرو‌داو‌ه‌یان ق‌وس‌ته‌وه‌و به‌ه‌لیان زانی که له‌کار‌دان‌ه‌وه‌ی نه‌و گ‌زرا‌نکار‌یه‌ نادر‌سته‌دا، بانگه‌شه بکه‌ن بۆ نه‌ه‌لی به‌یتی پیغه‌م‌بر ﷺ... به‌لام ک‌وس‌پی سهره‌کی له‌ پ‌نگایان‌دا نه‌وه بوو که حه‌سه‌زو حوسه‌ین (په‌زای خ‌ویان لی‌بی‌ت) پشت‌گیر نه‌بوونو عه‌لی کور‌ی حوسه‌ین گ‌وشه‌گیری کرد له‌ سیاست و، نه‌مه‌ وای لی‌ کردن که له‌ ده‌وری (محم‌دی کور‌ی حه‌نه‌فیه) ک‌و ببنه‌وه، به‌تایبه‌تی دوا‌ی مرد‌نی حه‌سه‌زو شه‌هید بوونی حوسه‌ین. سه‌به‌تی‌ه‌کانیش نه‌م وه‌زعیان به‌ ه‌ل زانیو بزووتنه‌وه‌یه‌ک دروست بوو به‌ناوی (بزووتنه‌وه‌ی که‌یسانی) که داوا‌ی خ‌وینی نیمامی حوسه‌ینیان ده‌کردو باوه‌ریان وابوو که خه‌لافه‌تو نیمامه‌ت نه‌بی له‌ محم‌دی کور‌ی حه‌نه‌فیه‌و نه‌وه‌کانیان‌دا بی‌تو گ‌وايه نیمامی عه‌لی وه‌سیه‌تی پی‌ کردووه.

به‌ه‌م‌ر حال مه‌سه‌له‌که له‌وه‌ی که پیغه‌م‌بر ﷺ وه‌سی‌تی‌کی ناساییو شه‌خسی بۆ نیمامی عه‌لی کردووه، گ‌زرا بۆ وه‌سی‌تی‌کی سیاسی له‌لایه‌ن نیمامی عه‌لی‌یه‌وه بۆ محم‌دی کور‌ی، دوا‌ی نه‌ویش بۆ عب‌د‌لله (ابو هاشم)‌ی کور‌ی محم‌دی حه‌نه‌فیه که له‌ ژنی‌کی تری نیمامی عه‌لی‌یه‌ جگه له‌ فاطمه‌ی کچی پیغه‌م‌بر ﷺ. نه‌وه‌ش بووبه ه‌وی جیاوازیو په‌رت‌ه‌وازه بوون له‌نیوان شیعه‌کان خ‌زیا‌نداو، ه‌م‌ر به‌شیک بانگه‌شه‌ی ده‌کرد بۆ یه‌کی‌ک له‌ نه‌وه‌کانی نه‌ه‌لی به‌یتو، شه‌رعیه‌تیان له‌و نه‌وه‌یه‌دا ده‌بینیه‌وه.

بۆ نمونه محم‌دی کور‌ی عه‌لی که مه‌شه‌وره به (الباق‌ر) دوا‌ی ک‌و‌چی باوکی (الس‌جار) له‌سالی (۹۴)‌ی ک‌و‌چی هاته ناو کیشه‌که‌وه هه‌ول‌ی دا. پی‌شه‌م‌وايه‌تی شیعه له (ابو هاشم)‌ی نام‌زای وه‌رب‌گری‌ته‌وه بۆ بنه‌ماله‌ی فاطمه‌و نه‌وه‌ی حوسه‌ین به‌تایبه‌تیو، خ‌وی له‌هه‌م‌وان له‌پیشتر ده‌زانی بۆ سه‌ر‌کر‌دایه‌تی شیعه‌و وه‌ر‌گر‌تنی خ‌وینی حوسه‌ینو نه‌م نایه‌ته قور‌ثانیانه‌ی به‌

به لنگه دههینایمه: ﴿ومن قتل مظلوما فقد جعلنا لوليه سلطانا...﴾، ﴿النبي
اولی بالمؤمنین من انفسهم وازواجه امهاتهم، واولوا الارحام بعضهم اولی
ببعض فی کتاب الله...﴾.

پیی و ابو که ئم ئایه ته باس له ئیماره ت ده کاتو بنه ماله ی پیغه مبه ر
ﷺ له هه موو لایه ک له پیشترو مافی کورانی جعفر و عه بیامرو ته نانه ت
حه سه نو محمدی کوری عه لی تیدا نیه ، به لکو تایه ته به بنه ماله ی
حوسه ی و ، بۆ یه کلا کرد نه وه ی کیشه که به لای خۆیدا پشت ته ستور بوو
به وه ی که گوایه شمشیره که ی پیغه مبه ر ﷺ لایمو له بابو باپیرانی مه وه بۆی
ما وه ته وه ده یوت: (ان السلاح فینا کمثل التابوت فی بنی اسرائیل، کان
حیثما دله فثم الملك، وحيثما دار السلاح فثم العلم).

که واته نظریه ی ئیمامی باقر به ند بووه له سه ر:

عیلمو سیلاحی پیغه مبه ر ﷺ مافی تۆ له سه ند نه وه ی ئمو زۆ له ی له
حوسه ی کراوه نه ک له سه ر ده قو وه سیه تیکی رۆشن.. چونکه تا ئمو
سه ر ده مه ش واته له سه ره تای سه ده ی دوو مه ی کۆچی دا هیشتا نظریه ی
ئیمامه ت له لای شیعه که لاله نه بوو بوو. جیاوازی یه کی ئمو تۆیان نه ده بیینی
له نیتوان ئیمامی باقرو که سایه تیه کانی تری بنه ماله کانی کور ه کانی ئیمامی
عه لی دا. چونکه هه موویان پیشبیرکی یان ده کرد بۆ گرتنه دهستی پیشه وایه تی
کردنی شیعه. خالی هاو به شی نیتوان گشت بزوو تنه وه شیعه کان بریتی بوو له
شۆرش کردن دژ به ده سه لاتی ئه مهویه کان و ، هه ر که سایه تی یه کی ئه هلی
به دیت هه ل سایه به شۆرش، شیعه کان پشتگیری یان لی ده کرد.

نظریه ی ئیمامه ت ﷺ (نظریه الامامة الالهية)

وهک زانیمان که ئه مهویه کان سیستمی شورای ئیسلامی یان گۆری بۆ
سیستمی میراتی و بنه ماله یی، ئه وه ش کار دانه وه یه کی دروست کرد لای
شیعه کان که به ره له ئستی سه ره کی ده سه لاتی ئه مهویه کان بوون، له سه ره تا وه
وتیان ئه هلی بهیتی پیغه مبه ر ﷺ له پیشترو بۆ گرتنه دهستی خه لافه تو

دهسه لاتی سیاسی. پاشان هندیك وتیان له لایهن خواوه دیاری کراون، دواتر هندیکی تر وتیان تیمامو پیشهوا ده بی معصوم پاریزراو بیت له لایهن خواوه، شهوش تهنها بو بنه ماله ی پده مبهده ﷺ. شه بو چوونو بیرۆکانه له سهره تای سه ده ی دووه می کوچی دا گه لاله بوون و، (نظریه) یه کی لی هاته کایه و پیتی دهوتری (نظریه الامامة الالهية) که له سهر بنه ماکانی ده قو پاریزراوی دیاری کردن (النص والعصمة والتعین) له لایهن خواوه بنیات نراوه.

شه نظریه یه ده آیت که تیمامه تو پیشه وایه تی سیاسی موسلمانان کاریکی خوایی ره دیاری کردنی تیمامی نو ی له لایهن خواوه ده ست نشان ده کو ی تیمامی پیشتر هیچ دهستیکی تیدا نه.

فهل سقه عصمت له وه هاتوه که خوا ده فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾. وتیان تیمام هه که سیک بیت پیوسته له لایهن خواوه معصوم پاریزراو بیت بو شه وه فرمان به معصیت نه کاتو موسلمانان نه کهونه سهر لیشیوان له نیتوان به کو ی کردنی تیمامو یاخی بوون له خوا یان له نیتوان به کو ی نه کردنی تیمامو یاخی بوون له خوا له سهر وه که فرمان به کو ی پرایه لی تیمام ده کات. چونکه باوه ریان به ملکه چ بوونی مو تله ق هه بوو بو تیمام نه ک به شیوه یه کی نیسی.

دوای جیگیر بوونی شه بو چوونه له لایان، هاتنه سهر شه وه که ریگیاهه نه بو ناسینو دیاری کردنی که سی معصوم جگه له پینماییو دیاری کردن له لایهن خواوه.. بهم هۆیمه فیکری سیاسی لایه نگرانی شه نظریه یه مبه ده تی شورایان پشت کو ی خست بو دیاری کردنی پیشه وای موسلمانان، له بری شه ده ق یان پاسپارده و کارو کرداری موعجیزه نامیزیان کرده سیفه تی جیا که ره وه ی شه که سه ی که خوا دیاری کرده بو شه وه ی بیته تیمام.

بەم شێوەیە بیردۆزی ئیمامەتی خوایی (نظرية الامامة الالهية) هاتە کایەووە باوەریان وابوو کە ئیمامەت دەبێ لە ئەهلی بەیتی پیغمبەر ﷺ بێت و، لە ئیمامی عەلی و حەسەن و حوسەینی کۆریموە دەست پێ دەکات و پاشان بە شێوەیەکی ستوونی یەک لەدوای یەک لە ئەوەکانی حوسەیندا بەردەوام دەبێت تا ڕۆژی قیامەت و، سوودیان لەم ئایەتە قورئانیە خوارووە وەرگرت بۆ ئەو مەبەستە: ﴿إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾. الاحزاب/۳۳.

بێگومان هاوسەرەکانی پیغمبەریان لێ دەرکردو، تاییەتیان کرد بە ئیمامی عەلی و فاطمە و حەسەن و حوسەین و پاشان لە ئەوەکانی حوسەیندا بە شێوەیەکی ستوونی، پێیان وابوو کە بە گۆڕ کردن و فرمانبەرداریان لە لایەن خوا و پیغمبەر وە واجب کراوە. لە پێناو جێگیر کردنی ئەم نظریەیدا بە چەند قۆناغێکی یەک لەدوای یەک چەند بێهەمیەکیان بۆ دارشت، لەوانە:

۱- دەق لەجیاتی ڕاسپاردە : لەسەرەتاهە پشت ئەستور بوون بە ڕاسپاردە پیغمبەر ﷺ بۆ ئیمامی عەلی، بەلام لەبەر ئەوەی هیچ مانایەکی سیاسی تێدا نیو، تەنها باس لە ئیمامی (عەلی) ش دەکات (ئەگەر راست بێت لە بنەڕەتدا)، هەروەها لەبەر لاوازی ئەو ڕاسپاردانەی کە لە ئیمامی عەلی و حەسەن و حوسەین و ئەوانی ترهە دەیانگێڕانەو، ناچار بوون زیاتر پشت بە ئایەتە قورئانیەکان ببەستن و، بە شێوەیەکی باطنی دوور لە پێژمانو یاساکانی زمانهە تەفسیرو مانایان لێ دەرپێنن بۆ چەواشە کردنی لایەنگرانیان.

۲- عەقل لەبری دەق: لەبەر لاوازی دەقەکانو دەرلەتیان پاشان ناچار بوونی زیاتر پشت ببەستن بە هەندێ ڕاو بۆچوونو لێکدانەوی عەقڵیمو بۆ سەلماندنی نظریەکانیان. هەر ئەم ھۆش پالی بە شیعەو ناو کە زیاتر ڕوو بکەنە فەلسەفەو بەلگە ھێناوەی عەقڵی. چونکە قورئانو سوننەت بە شێوەیەکی ڕووو ناشرکرا پشەتگیری بۆچوونو نظریەکانیان ناکەن.

به‌لگه‌یه له‌سمری: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾.

به‌لام ئهم ئایه‌ته مانای موته‌قو بئ‌قه‌یدو شهرت ناگه‌یه‌نئ له به‌گویی کردنی فرمانی‌ه‌واو ده‌سه‌لاتداراندا، چونکه عورفو عه‌قلو به‌لگه‌کانی تر له قورئانو سوننه‌تو ژبانی پیغه‌مبهره‌وه ﷺ ئه‌وه دنیسا ده‌که‌نه‌وه که گورپایه‌ل کردنه‌که به‌شیوه‌یه‌کی نیسبیه‌ی له چوارچێوه‌ی شهریه‌تدایه، چونکه پیغه‌مبهر ﷺ ده‌فرمویه‌ت: (لِطَاعَةِ الْمَخْلُوقِ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ)، (اولی الامر) گشت ئه‌و کاربه‌ده‌ستو سهرکردانه‌ی ده‌گرتوه که پیغه‌مبهر ﷺ له‌ژبانی خۆیدا دیاری ده‌کردنو موسلمانان هه‌رگیز به‌مانای موته‌قو بئ‌قه‌یدو شهرت وه‌ریان نه‌گرتوه.. کاتیک له‌گورپایه‌لی کردنی پیشه‌وایانو کاربه‌ده‌ستاندا په‌هابوون هه‌لگیراو (نیسبیه‌ت) جێگیر بوو، هیچ پیوستیه‌ک بۆ مه‌رجی عصمه‌ت نامینه‌ی له‌نیامداو، موسلمانان ده‌توانن پیشه‌واو فرمانی‌ه‌وا‌ی خۆیان هه‌لبژێرن له‌سهر ئه‌ساسی عه‌داله‌تی ظاهری ته‌قواو لیها‌تویی، بۆ ئه‌وه‌ی کارو باری دینو دنیا‌یان بۆ به‌رپه‌وه به‌ریت. وه هه‌رکاتیک ئه‌و پیشه‌وا (ئیمام) هه‌له‌ی کردیان لادانیه‌کی کرد، ئه‌وا موسلمانان مافی ئه‌وه‌یان هه‌یه به‌گویی نه‌که‌نو هه‌ول به‌دن پاستی بکه‌نه‌وه ته‌نانه‌ت له مه‌قامی نیاممه‌ت لای به‌دن.. له‌لایه‌ن خواوه نه‌ک هه‌ر ئازادن به‌لکو واجبه له‌سهریان که به‌گویی نه‌که‌نو هه‌ول به‌دن پاستی بکه‌نه‌وه وه‌گه‌ر نا لای به‌دن.

به‌لام فه‌یله‌سوفه‌کانی شیعه مه‌فهومی نسبییه‌تیان له‌مانای ئایه‌ته‌که ره‌ز کردو سوور بوون له‌سهر مانای په‌هاییو موته‌قه‌یتی بئ‌قه‌یدو شهرتو له‌سهر ئه‌و مه‌فهومه (نظریه) که‌یان دامه‌زراندو، چنده‌ها ریوایه‌تو په‌سیان له‌سهری دا‌په‌ژا.

به‌لام گرفتی گه‌وره‌یان ئه‌وه بوو که زانایانو که‌له‌پیاوانی نه‌هلی به‌یت خویان لی‌پازی بیت زۆر پاشکاوانه به‌ره‌سهرچی پاره‌ستانو به‌جه‌ماوه‌ریان راده‌که‌یاند که ئه‌وانیش وه‌ک هه‌موو که‌سیکی تر مرۆفی ناسپینو دو‌چار

هه موو جزره دیارده یه کی به شمیری ده بن و، له گونا هو هه له پاریزراو نین و، داوایان له موسلمانان ده کرد نه گهر هه له یه کیان کرد ناگاداریان بکه نه موو بزیان راست بکه نه موو.

که چی سه یرو سه مه ره له موو ده بوو بانگه رانی نیامه ت هه لوتستی پیتشه وایانی نه هلی به یتیان به شپوه یه کی تر لیک نه دایه وه؛ که گوايه نه وه له بهر (تقیه) و خۆ پاراستنه له ده سه لاتدارانو نایانه وئ حه قیقه ته یتي خۆیان هه موو کهس لیتی ناگادار بیت.. بهو شیوه یه جه ماوه ری شیعه یان چه واشه ده کرد.

کیشهی (البداء)؛ له لایه کی تره وه (نظریه) ی نیامه ت دو چاری نسکۆیه کی تر بوونه وه کاتیک (اسماعیل کورپی جعفر الصادق) کۆچی دوایی کرد، نه وه بوو نیامه یه کان له شاری کوفه له ده وری خپ بوونه وه وایان بلاو کرد بووه وه که نیسماعیل جینشینی باوکیته و باوکی ده ست نیشانی کرد وه ناگاداری کردوون. به لام کاتئ مرد باوکی هیشتا له ژاندا بوو، ده رکمو ت که دیاری کرد نه که ی له لایه ن خوا وه نه بووه، نه گینا نه ده بوو پیش باوکی له دنیا ده ریچو یایه. به م هۆیه وه ژماره یه ک له لایه نگرانی (نظریه) ی نیامه ت؛ وه ک (سلیمانی کورپی جهریر) و کۆمه لیک له شیعه هه لگه رانه وه و یتیان نیام جعفری صادق ته نها که سایه ته یه کی ناسایی خاوه ن زانسته و نیامه تیش مه سه له یه کی ناسایی به شمیری یه و پیه ون دی به خوا وه نییه.

به لام کۆمه لیکێ تریان دانیان به مردنی نیسماعیلدا نه ناو ویتیان نه مردوه، به لکو باوکی حه شاری داوه بۆ نه وه ی له مه ترسی ده ربازی بکات، به مه رجیک باوکی به ده ستی خۆی ترمه که ی دا به زانده ناو گۆر که یه وه، شیعه کانی بانگ کرد که سه یری بکه نو له مردنی دلتیا بین، که چی له گه ل نه وه شدا کۆمه لیک له شیعه پڕوایان به مردنه که ی نه کردو، سووربوون له سه ر حه شار دانو خۆشاردنه وه ی و، فیرقه ی (اسماعیلی) یه کانیان دروست کردو پاشان ده و له ته ی (فاطمی) یه یان دامه زراند له میصرو باکوری ته فریقا.

به لām نهوانه بیان که ئیعترا فیان به مردنه که ی کرد ، دو چاری گێچه لێکی تر هاتزو وتیان راسته مردوه ، به لām هۆکه ی نهو هیه که خوا گۆرانی له ئیرادهیدا پرووی داوه له بهرامبهر ئیسماعیل هوه .. ماوه یهک برۆایان وابوو که (عبدالله الافطح) ی برایهتی له مه دینه و به لām نهویش مرد ، دواتر جێگیر بوون له سه ر ئیمامه تی (موسی الکاظم) .

کیشهی منالیتی: لایه نگرانی ئیمامه ت له بهر نهو ی به لگه و ده قی رۆشنیان ده ست نه ده که وت ، ناچار چهنده ها چیرۆکو سه رگۆزه شته ی نه فسانه یی و موعجیزه نامیزیان ده گێڕایه وه به ناوی ئیمامه کانه وه ، گوایه غه یب ده زانزو له لایه ن خوا وه فێرده کرین و په یوه ندی یان به خوا وه هه یه ، نه مه هه موو بۆ چواشه کردنی جه ماوه ری شیعه ی خێرنه دیوو سه لماندنی (نظریه) و بۆچوونه کانیان .

بۆ نمونه کاتیک سه رگه رمی هه لبه ستنی چهنده ها چیرۆکو رۆوداوی سه یرو نه فسانه یی بوون له پیناو دُنیا کردنی ئیمامه تی ئیمام ره زادا ، له سال ی (۲۰۳) ی کۆچی دا وه فاتی کردو کۆره که ی (محمد الجواد) له ته مه نی (۷) سالیدا بوو .

نه مه ش کیشه یه کی نویی بۆ پهیدا کردن ، چونکه چۆن ده بی منالیک که ناتوانی سه ره ره شتی خۆی بکات چۆن ده توانی ئیمامه ت و پێشه وایه تی خه لک بکات ، له کاتیکدا مناله که ی له شاری مه دینه به جی هیشته وه فرسه تی فێرکردنو په روه رده کردنی نه بووه له لایه ن باوکی یه وه .

ئه م کیشه یه بووبه هۆی دابه ش بوونی شیعه ی ئیمامی بۆ چه ند فیرقه یه ک .

به لām لایه نگرانی ئیمامه ت به ئاسانی به سه ر ئه م کیشه یه دا زال بوون ، چونکه به لای نهوانه وه ئیمامه ت وه ک نبه وت وایه وه خوا وه یه ، بۆیه زۆر به ئاسانی ئایه تی قورئانیان کرده به لگه له سه ر ئیمامه تی (محمد الجواد) ﴿واتیناه الحکم صبیا﴾ هه رچه ند ه یچ جۆره ده ق و وه سیه تیکی رۆشن نه بوو له لایه ن ئیمام ره زاوه له سه ر ئیمامه تی جه وادی کوپی ، بگه ته نه اته رۆژیک

له‌پوڅان قسه‌یه‌کی نه‌کردبوو که باس له نیمامه‌تی خۆی بکات، که‌چی له‌گه‌ل شه‌شدا لایه‌نگرانی نظریه‌ی نیمامه‌تسووریوون له‌سمر شه‌وی که (محمد الجواد) نیمامه‌ بۆ شه‌وی نظریه‌که‌یان دوچارى هه‌ره‌س هه‌تسان وه‌له‌شاندنوه نه‌بیت.. له‌و پیناوه‌شدا چه‌نده‌ها چیرۆکتو نه‌فسانه‌ی موعجیزه نامیزیان هه‌لبه‌ست که تیایدا باس له‌وه ده‌کات که گوايه (محمد الجواد) غه‌یب ده‌زانى له‌لایه‌ن خواوه په‌یوه‌ندی پتوه ده‌کریت، هه‌رچه‌ند مندا له..

جاریکی تر کیشه‌ی مندالیتی دوپات بوویه‌وه: له‌گه‌ل (علی الهادی) کوپی (محمد الجواد) دا چونکه (محمد الجواد) هه‌ر له‌ته‌مه‌نی لاوتیتیدا کۆچی دوایی کردو دوو کوپی منالی له‌دوای خۆی به‌جۆ هه‌شت (علی و موسی) که ته‌مه‌نیان له‌حموت سالان تی نه‌ده‌په‌ری. باوکیان وه‌سیه‌تی کردبوو بۆ پیاویک به‌ناوی (عبدالله کوپی مساوهر) بۆ شه‌وی ناگای له‌مالو موکتو نه‌رزو ناوه‌که‌یان بیت، تاکو (علی الاهدی) ده‌گاته ته‌مه‌نی بلوغ.

له‌یه‌دا شیععه دوچارى کیشه‌یه‌ک بوونه‌وه، نه‌گه‌ر (علی الهادی) شه‌ونده مندال بیت که نه‌توانی سهره‌مشتی مالو موکتی به‌مه‌اله‌که‌یان بکات، نایا چۆن ده‌توانی نیمام بیت؟ وه‌ کئ له‌م ماوه‌یه‌دا تا گه‌وره ده‌بیت هه‌لتیت به‌کاروباری نیمامه‌ت؟

شه‌م کیشه‌یه‌ بووبه‌ هۆی دابه‌ش بوونی شیععه‌کان بۆ دوو به‌ش، هه‌ر به‌شه‌و باوه‌ری به‌ نیمامه‌تی په‌کیتک له‌ دوو کوپه‌که‌ی (محمد الجواد) هه‌بوو، له‌و به‌اره‌دا کۆمه‌لیک چیرۆکتو نه‌فسانه‌یان دروست کردبوو بۆ چه‌واشه‌ کردنی شیععه داماوه‌کان.

جاریکی تر کیشه‌ی (البداء): هه‌رچۆنیک بوو (علی الهادی) کرایه نیمامو هه‌ر له‌ ژبانی خۆیدا (محمدی کوپی) کرده جیگه‌داری خۆی، به‌لام هه‌ر له‌ ژبانی باوکیدا مردو ناچار وه‌سیه‌تی کرد بۆ براکه‌ی (الحسن العسکری ۲۳۲هـ - ۲۶۰هـ)، هه‌روه‌ک چۆن سه‌د سال پیتش شه‌م رووداوه له‌کاتی

مردنی نیسماعیل کوری نیمام جعفری دا کیشیده ک دروست بوو،
 نه مجار هه هه مان کیشه دوپات بوویموه، چونکه به شیک له شوینکمو توانی
 (علی الهادی) دانیان به مردنی محمدی کوریدا نه ناو وتیان نه خیر نیمام
 نامریو بوه لیکیان دایموه که گوايه باوکی شاردویه تیهوه له ترسانو بو
 نموه له چاو و پاو دوری بختموه له سهر نه ساسی (توقیه) نهو کاره
 کردوه.. دواي مردنی علی الهادی کیشمو گرفتیکي توندو تیژ پرویدا
 له نیوان (جعفری کوری علی الهادی) و (حسن) ی برایدا.

هه مان کیشه جاریکی تر له کاتی مردنی ((الحسن العسکری)) دا تازه
 بوویموه، چونکه (حسن) مرد به بی نموه هیچ کوریکي لی به جی بمینیو
 وه سیه تیک بو که سیک بکات.. نه مه بوو به هوی دروست بوونی گهوره ترین
 کیشمو ناهه موارترین سهرگردانی له میژووی شیعه ی نیمامی داو زیاتر له
 (۱۴) فیرقه یان لی کومتوهو، هر یه کهو پاو بووونی جیاوازی هه بوو.
 هه ندیکیان وتیان جاریکی تر ده گهریتموه بو ژبانو، به شیکي تریان
 وتیان ده بی کوریکي نهینی له دوا جیمابیو نموه (المهدی المنتظر) ه.

بەشی دووهم

گۆبانگاری گەوره له (نظرية) ئیمامەتەدا

سەرھەڵدانی (نظرية) دوانزە ئیمام

ئەگەر بە وردی سەیری مێژووی شیعە بکەین لە سەدەکانی دووهم و سێھەمی کۆچی دا، دەبینین کە شیعەکان لە گەل گشت شۆرشێکدا بڕون کە پیاوانی سەر بە ئەھلی بەیت پێی هەستابن.. وەک شۆرشی (زەیدی کۆری عەلی) کۆرەکانی (یحی) و (عیسی)، ھەروەھا شۆرشی (محمەدی کۆری عەبا) ئە کە نازناو بە (ذی النفس الذکّیة) و (ابراھیم) ی برای کە لە ئەو (ئیمام حسن) ن، پاشان شۆرشی (حسین) و دواتر شۆرشی (محمەدی کۆری قاسم) و کەسانی تر.

شیعە بە گشتی بەبێ جیاوازی لە دەوری ئەو پیشموایانە کۆدەبوونەو، بەبێ ئەوێ گۆی بدەنە ئەوێ کە لە چ زنجیرەیکو ئایا دەقو وەسیەت لەبارەیانە ھەیە یان نا ؟ لەلایەن خواوەیە وەیان لەلایەن پێغەمبەرەو ﷺ . ھەروەھا بەبێ ئەوێ کە سێک باس لەو بکات کە ئیمامەت بە شێوەیکێ ستورونی دەیت لە ئەوکانی (حسین) تا پۆژی قیامەت، بە واتایەکی تر شیعە ئەو زمانە بە شێوەیکێ گشتی زۆر دور بڕون لە (نظرية) ئیمامەت کە ھەندێ لە فەیلەسوفەکانی شیعە بە شێوەیکێ نەپێنی قسەیان لەبارەو دەکردو چەندەھا پێرایەتو چیرۆکیان بۆ پیشموایانی ئەھلی بەیت دروست دەکردو ئێوانیش بە ھەراحت بە درۆیان دەخستەو.

ئەگەر سەرنجی کە لە پورو نوسراوەکانی شیعە ئیمامی بەدین لەو دوو سەدەیدا (سەدە دووهم و سێھەمی کۆچی)، بۆمان دەردەکەوێت کە (نظرية) ئیمامەت کراوە بوو تا پۆژی قیامەتو لە ژمارەیکێ دیاریکراو ئەبوو بۆ ماوەیکێ دیاریکراو ئەبوو.. ھەرچەندە لە کاتی مردنی (الحسن العسکری) دا گەیشتە بن بەست لە سالی (۲۶۰) ی کۆچی دا، بەبێ ئەوێ لەدوای خۆی کۆریک بە جێ بهێڵی یان وەسیەت بۆ

کمیٹک بکات . هر چمند همدنن له شيعه باوهرپان وابوو کموا کورپکی
 شارووی له دوای خوی به جی هیشتهو نيمامت له نمووی نمو کوره
 شاروودا بمر دوام دهيت تا رۆزی قیامت و ، له سهر تاوه پرواپان وانهبوو
 که نمو کوره شاروویه دوا نيمامو ژمارهپان دوانزه نيمام زیاتر نابی .

هر له بمر نمووی که (نظریه)ی نيمامت له سهر تاوه گراوه بروه تا
 رۆزی قیامتو ژمارهپان دیاریکراو نه بوو ، بۆیه (نظریه) که باسی لهوه
 ده کرد که ده قو وه سیته دهریاره ی نيمام عهلی کورپ نه بوو تالیب ههیمو
 پاشان هر نيمامیک پيش مردنی نيمامی دوای دوای خوی دیاری ده کاتو
 بهم شیویه ده بی تا رۆزی قیامت .. ته نانهت زۆر جار (دهق) یان دهست
 نه ده کموت له لایهن نيمامیکوه بۆ نيمامی دوای خوی ، بۆیه ناچار په نایان
 ده برده بمر وه سیته کی ناسایو نه یان کرده به لنگو ، کاتی که وه سیته شیان
 دهست نه ده کموت په نایان ده برده بمر شمشیره که ی پتغه ممبر ﷺ یان همدنن
 چیرۆکی نه فسانهیی هه لبه ستراو .

له دایک بوونی (نظریه)ی دوانزه نيمام

کاتی که (نظریه)ی نيمامت گه یشته پرگایه کی بن بهست دوای مردنی
 (الحسن العسکری) به بی نمووی کورپکی ناشکراو ناسراو به جی بهیلتو
 دواتر باوهرپان هاته سهر نمووی که کورپکی شارووی له دوای خوی به جی
 هیشتهو تا ماوه یه کی درێژ دهر نه کموت ، بۆیه له سه ده ی چواره سی
 کۆچی دا (نظریه)ی نيمامت گۆرانیکی گه وره ی به سهر دا هاتو (نظریه)ی
 دوانزه نيمامی لی پهیدا بوو ! که ده لیت : لیستی که پيشینه ههیمو ناوی هر
 دوانزه نيمامه که ی تیدا دیاری کراو له لایهن پتغه ممبری مه زنهو ﷺ که
 نه مانه ناوه کانیانه : بهرپز (علی ، حسن ، حسنی ، علی کورپ حسین ، محمدي
 کورپ علی ، جعفری کورپ محمد ، موسی کورپ جعفر ، علی کورپ موسی ،
 محمدي کورپ علی ، علی کورپ محمد ، حسن کورپ علی و دوانزه هه مین
 نيمامی غائب محمد کورپ الحسن العسکری) یه . هر نيمامیک که
 له نمووی نيمامی حسین نه بی دانیان پیدا نه ناو په فزبان کردو نه لیسته یان

تنتها له نموده کانی نیمامی حسین ریکخستو به شیوه یه کی عه موودی بو
سه لماندنن ئهم (نظریه) یه دهیان هه دیسیان هه لیه ست به ناوی پیغه مبر
له نیمامه پیشینه کانی نه هلی به یتموه.

همروه ها هه ولایان دا که سرود وهرگرن له جه ند هه دیسیک که له
کتیبه کانی نه هلی سوننه ت دایه ده رباره ی (المهدی المنتظر) نه هلی به یت.
(نظریه) ی دوانزه نیمامی میژووی شیعو میژووی نیمامیه کانی پشت گروی
خستو کیشه ی دهق و هسیدتو چۆنیه تی ناسینی نیمامی تازه ی له لایهن
شیعو له میری خۆی برده و ده درێژ برونموه ی عه موودی له بنه ماله ی
حسین دا کرده مهرج، با نمو که سه ی که قه راره نیمام بیت مندالیک
بچکوله ش بیت.. بهم شیوه یه (نظریه) ی شیعه ی دوانزه نیمامی هاته
کایموه که ده لێ نیمامی دوانزه هم غایبو ده بسی شیعه چاوه پروانی
دهرکووتنی بکمن.

بهم هۆیمو شیعه ی دوانزه نیمامی له شانۆی ژبانی سیاست کشانموه
رێگا چۆل بوو بو فیرقه شیعه کانی تر وه ک اسماعیلیو زهیدییه بو نموه ی
له گۆرپانی سیاسه تدا رۆلی خۆیان بینن.

دافراوه (فرضیه) ی مه هلی منتظر

(محمد عه کهری ده سه نی عه سه کهری)

مردنی ده سه نی عه سه کهری؛ مردنی ده سه نی عه سه کهری له سامهرا له
سالن (٢٦٠) کۆچی دا به بێ نموه ی که سیک له دوا ی خۆی به جی به یلێ،
بوویه هۆی سه ره له دانی کیشه یه کی تر سناکو ناهه موار له پیزی شیعه ی
نیمامی دا، نموانه ی که باوهریان وابوو نیمامه ت له لایهن خواوه تا رۆژی
قیامه ت بهردوام ده بیته به شیوه یه کی عه موودیش له نموه کانی هه زه ته ی
حسین دا. نه مه ش بوو به هۆی پرودانی جۆریک له گومازو ئالۆزی
سه رگهردانی دودلی بهرامبه ر چاره نووسی نیمامه ت له دوا ی ده سه نی
عه سه کهری له بهر جیاوازی هه لۆسته یان بهرامبه ر نمو کیشه یه (١٤)
کۆمه لیان لێ پهیدا بوو.

میژو نروسه‌گانی شیعه ده‌آپن : (جاریه) یه‌کی نیمام حسه‌نی
 عه‌سکمری یاسی شه‌وی کرده که گوايه سکی هه‌یه له نیمام. به‌و بژنه‌یموه
 دابه‌ش کردنی میراته‌که‌ی دواخواو خه‌لیقه‌ی عه‌بیاسی (المعتمد با الله) که
 له‌و سهرده‌مه‌دا له سامه‌را داده‌نیشت ، فهرمانی دا به‌هاوسهره‌گانی که
 ناگاداری شه‌و جاریه‌یه بکه‌ن تا دله‌نیا ده‌بن له‌سهره‌نجامی سکه‌که‌ی،
 له‌نه‌نجامدا ده‌رک‌موت که راست نیمو، پاشان میراته‌که‌یان به‌ش کرد له‌نیوان
 دایکی و جعفری برابدا.

دوای شه‌و جعفری برای هه‌ولی دا سرد وه‌ریگرئ له‌و بژشاییه‌ی که
 براکه‌ی کوری له‌دوا به‌جی نه‌ماوه وه‌سیه‌تیشی بژ که‌س نه‌کرده، بژیه
 رایگه‌یاندا که خۆی نیماموه، به‌ شیعه‌گانی وت: شه‌وتا براکه‌م رۆیشتو
 که‌سی له‌دوای خۆی لی جی نه‌ماوه؛ نه‌کورو نه‌کچ، بژیه من نیمام.
 • به‌لام هه‌ندێ له‌ شیعه‌ی نیمامی رایان گه‌یشت شه‌وی که نیمامه‌ت
 راوه‌ستاوه کۆتایی پی هاتوووه، سهرده‌می (فه‌تره) وه‌ک فه‌تره‌ی. نیوان
 پیقه‌مه‌بران.

• له‌لایه‌کی تره‌وه به‌شیک له‌ شیعه‌کان په‌شیمان بوونه‌وه له‌ باوه‌ر به
 نیمامه‌تی حسه‌نی عه‌سکمری خۆی و باوه‌ریان هاته‌ سهر شه‌وی که حسه‌ن
 خۆی هه‌ر له‌ بنه‌ره‌دا نیمام نه‌بووه به‌هه‌له‌ کراوه به‌ نیمام، چونکه نیمامی
 راسته‌قینه نابێ به‌رئ پیش شه‌وی کورپکی خۆی له‌دوای خۆی به‌جی به‌پیلئو
 وه‌سیه‌تی نیمامه‌تی بژ بکات.

• به‌شیکێ تریان وتیان ته‌برایه هه‌ر له‌ سهره‌تاوه جعفری برای
 حسه‌ن نیمام بوايه.

• به‌شیکێ تریان ئینکاری مردنی حسه‌نیان کردو وتیان شه‌وه
 مه‌هه‌دییمو ماوه‌یه‌ک ون ده‌بیته‌ پاشان ده‌گه‌ریتشه‌وه، چونکه پیتیان وابوو
 نیمام ناییت به‌ریت پیش شه‌وی کورپیک له‌دوای خۆی به‌جی به‌پیلئیت بژ
 شه‌وی بیته نیمام، گوايه زه‌وی ناییت خالی بیت له‌نیمام رۆژیک له‌رۆژان،

بۆ ئەر مەبەستە پىيان وابو مردنى ھەسەن جۆرىكە لەخۆ ھەشاردانو غائب بوون.

• بەشىكى تر پىيان وابو كە راستە مېردو، بەلام زىندو دەپىتمو جارېكى تر دەگىپىتمو بۆ ژيان بۆ تىماو كىردنى ئىمامەتەكەى.

• ھەندىكى تىيان وتيان لە ئايندەدا دەگىپىتمو بۆ ژيانو ئاويان نا (القائم)، واتە دواى مردنى جارېكى تر ھەلدەسىپىتمو زەوى پرەكەت لە عدەلەت دواى ئىمەى پرەكەو لە ستەم ناپەزايى.

بۆ ھەرىكە لىو ھەلۆستو بۆچوونانە چەندەھا ھەدىسو رىوايەتيان دروست كىرد بۆپىشتىگىرى كىردن لە بۆچوونەكانيان.

• بۆ دەرجوون لەم كىشە ناھەموارە، ھەندى لە شىعەى ئىمامى كە باوھىيان وابو ئىمامەت بەشىپەھەكى عەمۇدى بىردەوامە تا رۆژى قىامەت، رايان ھاتە سەر ئىمەى كە دەگونجى ئىمام ھەسەنى عەسكەرى كورپىكى بەجىپىشتىبۆ لەبەر ھەر ھەيكە بىت شارەپىتمو.

لە گەرمەى كەشو ھەواى گوماناوى جىاوازی داو بۆچوونو گەران بەدواى پاستىدا، ھەندى لە شىعەكان گەرانمو بۆ قەسەى (جارىە) كە كە ئىدىدەى كەردبوو گوايە سكى ھەپە لە ئىمام پىش مردنى و، وتيان بىگومان دواى خۆى كۆرەكەى لەدايكە بوو بە ھەشت مانگۆ ئىستا شاراوھىمو ناوو شىرنى زانراو نىە.

ھەيان بوو باوھىيان وابو كە منالەكە لە سكى دايكىدا بەشىپەھەكى موعجزە نامىز بۆ ماوھەكى درىژ دەمىنپىتمو.. ئا لەم كاتەدا ژمارەيكە لە ھاوھەكانى ھەسەنى عەسكەرى دەيان چىاند بەگۆپى ھەندى كەسدا كە گوايە ئىمام پىش مردنى كورپىكى بەجىپىشتو شاراوھىمو پىوستە كەس بە ئاشكرا ناوى نەبات.. ئەم جەماعەتە ناسران بە فىرقەى (الائنى عشرىة) واتە دوانزە ئىمام.

ئەم سەرگەردانىو سەرلپىشوانە تا ناوھاستى سەدەى چوارەسى كۆچى درىژ بووھىمو.. ئەمەش بەلگەپە لەسەر ئىمەى كە بوونى (كۆپى ھەسەنى

عسکری) مهسه له یکه نه بروه که نیجماعی له سر برویت له نیتوان
شیعهی نیمامی شو سرده مه دا.

نوهی که له دوا بیه داو تا نیستاش نیددیعی له سر ده کړیت گوايه
نیجماع تهواتوری حه دیس به لگه یه له سر له دایک بوونی نیمامی
دوا نزه هم به ناوی (محمدی کوری حه سنی عسکری) نه صلو نه ساسی
نیهو، له سرده مه دا وجودی نه بروه.

تویژینه نوی نظریه ی نیمامی دوا نزه هم

نهم نظریه یه پیک دیت له دوو به ش:

باوه به بوونی نیمامی دوا نزه هم (محمدی کوری حه سنی
عسکری) او هر نموش (مه دی منتظر) ه.

به لام تویژینه نوی قوئی میژووی سهاره ت به چیرۆکی په یدابرونی نهم
(نظریه) یه شو راستی به ناشکرا ده کات که ماوه یه کی (بوشاییه کی)
زه مهنی دووو دریژ له نیتوان همدوو به شی (نظریه) که دا هیه، چونکه
له سره تاوه تنها باس له بوونی کوری نیمام حه سنی عسکری ده کرا که
له نیمامه تدا جیگای باوکی ده گریتموه.

پاشان گۆزانی به سهرهاتو قسه له وه کرا که شو کور ه گومان کراوه
مه دی (منتظر) ه نیستا (غائب) ه... غائب بوونه که یان کرده به لگه ی شو ی
که باوکی ناشکرای نه کردوو دوا ی باوکی، خۆی ده رناخات. میژووی
پیشموایانی نه هلی به یتو شو ریوايه تانه ی که که له پووری شیعه ی نیمامی
پاراستوونی تا نه مپۆش ماونه تموه شو دلتیا ده کهن که مه سه له ی پیناسی
(هریه) مه دی پۆشن نیو ناو زه مانی ده رجوونی دیاری نه کراوه، نه له بر
ترس به لکو له بر شو ی که له وه بر دیاری نه کراوه، چونکه پیرۆکه ی
(مه دی) تنها ناو نر می پیک بووه هیوا یان پیتموه به ستروه.

نه گمر به راستی پیناسو ناوی مه دی هر له سرده می پیغه مبروه
دیاری کرابایه، شیعه نیجماعیان له سمری بوايه، شووا سرگردان

نده برون و، بپراستو چه پدا نده دپویشتنو چندها بچوونو پای جیاوازیان له باره یموه نده بوو.

چونکه بیروکدی مه هدی له پراستیدا دواي شهید بوونی حوسین سهری هه لدا. نموه بوو نه مهوریه کان تمواو خویان مه حکم کردو شیعه کان خویان ده خواردوه بوو تۆله سندنه وهو شۆرش له دژی خوکی نه مهوریه کانو بوو نمو مه بهسته له دوری هر پیاویکی نه هلی بهیت کۆده بوونموه ناویان دهنه مه هدی، کاتیک ون ده بوو پیش نموهی ناواتیان بیته دی، دهیان وت نموه ون بووه له ناینده دا دهر ده که بویت.

هر بهم نومیده وه له دوری نیمام جعفری صادق خپ بوونموه وایان ده زانی که مه هدی خویه تی.. به لام کاتیک کۆچی دوايي کردو ناواتی شیعه نه هاته دی، هندیکیان ینکاری مردنیان کردو سووریون له سهر نموهی که خوی ون کردوه بهم نزیکانه ده گهریتموه چونکه (مه دی المنتظر) وه شۆرش ده کات له دژی دهسلاتی نه مهوریه کانو عه دالهت بپرا ده کات دواي نموهی زولم سته میان دنیا پپر کردروه..

له کاتی توند بوونی فشاری سیاسی عه بیاسیه کان له سهر شیعه، له دوری نیمام مرسای کاظم کۆبوونموه باوهریان وابوو که (مه دی) یه، چندها پیاویدتو چیرۆکی سه یرو سه مه دهیان له باره یموه دروست کرد که هه مهوری زاده ی سۆزو ناواتو موعاناتیان بوو.. به لام کاتیک له ته مه نی (۳۵) سالی دا کۆچی دوايي کرد، شیعه کان به گشتی باوهریان به هه وائی مردنه که ی نه کردو وتیان خوی حه شارداوه (مه دی المنتظر) وه دپته دهره وه زهوی پرده کات له دادو دواي نموهی پپر کراوه له زۆرو سته م.

نموش که به لگه یه له سهر ئالۆزیو رۆشن نه بوونی پیتناسی مه هدی لای نه هلی بهیتو جهماره ی شیعه له سئ سه ده ی یه که سی کۆچی دا، نموه یه که چندها جار لیره له موئی بانگه شه ی مه هدی دویات بۆتموه که له دهیان جار زیاتره.

بین. لهو پټناوه دا باسټرین پښکاره یان لهو پړوايه تانه دا بینیموه که باس له مدهدی ده کمڼ بز خو قوتار کردن له کیشی غائب سوونو دهرنه کموتنیو کردیانه به لگیده کی نوئ بز سه لماندنو چیگیرکردنی (فرضیه) ی بوونی کوپیک بز حه سنی عه سکری.

لیره وه (فرضیه) دانراوه که بریتی بوو له سه لماندنو بوونی نیامی دوانزه همو بهس، گزرا بز ثموه ی دهم لهوش بدهن که شو کوپه نهیینه (مهدی منتظر) هو نیتر لهوه به دواوه باس هر باسی مدهدی غائب بوونیو دهرنه کموتنی ده کراو شو دهره نجامه یان به ده ست هانی که شو کوپه نهیینه نیاممو (مهدی) په که غائبو هوئ دهرنه کموتنی ثموه په که (غائب) ه.

دوای ثموهش مه سله ی دوو غه یبته بوونه که یان هه لبه ست واته (الغیبة الصغری والغیبة الکبری) پاشان مه سله ی نیابه تی تایبته که ژماره یکه له (۲۰) کهس زیاتر شیددیعیان کردوه به لام چواریان له ناو هه موویاندا خویان سه پاندو شیعه کان باوهریان پی ده کردنو مالو داراییو زه کاتیان ته سلیم ده کردن گوايه له نیابه تی نیاممو وه ری ده گرنو دابهشی ده کمڼ.

کمواته (نظریه) ی دوانزه نیامی (الاثنی عشریه) ثالوزو لاوازو بی بشپړه شو هیچ جزره به لگیده کی راستو دروستی له سر نیو دانراوه ی کوپیک بز حه سنی عه سکری ته نها گومانو چواشه کردنو ته خمین کردنو هیچ به لگیده کی له سر نیه.

ناکوکی پړوايه ته کان

هر که سپیک ناگاداری شو که له پوره زانیاری په مه زنه ی موسلمانان بیت له بواری پړوايه تو گرنگی دانی زانایان به گشتی شاره زاپیت که چنده به تنگ بزار کردنو جیا کردنه ی راستو ناراست یان لاوازو به هیزبون، و چنده بایه خیان داوه به ی که ته حکامی شرعی له سر بنچینه ی

انستی‌یانه‌ی پتمو بنیات بنیږنو همرگیز بواریان به‌خویانو به‌که‌س نه‌داوه که مه‌سه‌له‌کانی نایین له‌سره‌ داتراوه‌ی خه‌یالو پریاگه‌ندو ته‌فسانه بینا بکمن. به‌لام چاودپرو لیک‌کول‌لری بی لایمن سرسام ده‌بیت که چوڼ زانایانی شیعه به‌دریژایی میژوو توژیښموه‌ی زانستیانه‌یان پشت گوځ خستوه له‌مه‌ر نو ریوایه‌تو چیرۆکه ته‌فسانه‌یی‌یانه‌ی که داتراون بڼو سه‌لماندنی له‌دایک بروڼو بڼونی (ایمامی دوازه‌هم محمدی کورپی حه‌سه‌نی عه‌سکری) او چوڼ پشتیان به‌ستوه به‌رپسایه‌کی ناموڼو نا دروست که گوايه (ریوایه‌ته لاوازه‌کان په‌کتر به‌هیز ده‌کمن) او به‌و پتیه مه‌سه‌له‌ی له‌دایک بوونیان کردوته مه‌سه‌له‌یه‌کی سه‌لم‌یتراو حه‌قیقه‌ت که پتویست به‌مراجعو توژیښموه نه‌کات. هر تموه‌ش وای لی کردوون که به‌رده‌وام ریوایه‌ته‌کان به‌بی سرلیک‌ردنموه و بیرکردنموه بلینموه.

ده‌توانین به‌ دلنمایی بلین مه‌سه‌له‌یه‌ک نه‌ له‌ میژووی شیعه‌دا نه‌نده‌ی مه‌سه‌له‌ی بوونی مه‌دی له‌دایک بوونی پشت گوځ خراپیتو له‌ده‌روه‌ی بازنه‌ی باسو لیک‌کولینموه دانراپیت^۱.

زوړیک له‌ زانایانو روښنفکرانی شیعه که‌یفیان دئ کاتیک په‌خنه له‌ عه‌قیده و باوه‌ری لایه‌نی تر ده‌گیریت، که‌چی کاتیک په‌خنو توژیښموه په‌یوسته به‌ باوه‌رو بڼوونی لایه‌نه‌که‌ی خویانموه، چاو ده‌قوچینیو خویان نابهلمو ده‌کمنو نایانموه‌ئ که‌میک ژیری خویان بخه‌نه گپرو حه‌زیان له‌وه‌یه له‌سره‌ سمرینی که‌له‌پوری ته‌فسانو خرافاتی خویان لپی بخمون.

همو نو ریوایه‌تانه‌ی داتراون ده‌ریاره‌ی (محمدی کورپی حه‌سه‌نی عه‌سکری) جی‌اوازیو نا‌کوکی‌یه‌کی هتجگار گموره‌یان تپدايه، هر له‌ دیاری کردنی پیناسی شو نافرته‌وه که گوايه ده‌بیته دایکی و به‌رواری له‌دایک بوونیو تا ده‌گاته ورده‌کاری‌یه‌کانی ژبانی.

^۱ تبیینی: لغاو حمزه‌و قرتا‌پخانه‌کانی شیعه‌دا ماده‌ی میژووی نیسلا‌میو شیعه بوونی نه‌ه.

• جارئ ناوی دایکې به چهند جوړ هاتوه، جارئ نیرگس یان سوسن
یان ریحانه یان مهلیکو چهند ناوی تر، ټینجا هاوسه‌ری حه‌س‌نی
عه‌سک‌ری خۆی که م‌ریه‌می کچی زه‌یدی عه‌لم‌وی‌یه.

• ه‌م‌روه‌ها ریوایه‌ته‌کان جیاوازیان ه‌یه له دیاری کردنی به‌رواری پوژو
مانگ‌و سالی له‌دایک بوونی، پاش نموه له دیاری کردنی ته‌مه‌نی له ساته
وه‌ختی مردنی باوکیدا له‌تیوان دووسالو ه‌شت سالدا.

• دیسان جیاوازیان ه‌یه له باسی چۆنیه‌تی سک پ‌رسون پی‌م‌وه، له
ره‌جو منال‌دانی ناسایی‌دا بووه‌یان له پشت‌دا پاشان له چۆنیه‌تی له‌دایک
بوونی‌دا، له ریگای ناسایی‌م‌وه بووه یان له جیگه‌یه‌کی تره‌وه.

• ریوایاتی جوړاو جوړه‌بارت به ه‌م‌وو نم‌و نه‌گ‌رانه ه‌یه.
• ه‌م‌روه‌ها ریوایاتی جیا‌جیا ه‌یه‌ده‌ریاره‌ی چۆنیه‌تی گه‌شه‌کردنو
گ‌م‌وره‌بوونی نم‌و منال‌ه س‌ه‌پ‌رو س‌ه‌مه‌ریه، یان ره‌نگی پی‌ستی له‌نیون س‌س‌پ‌و
نه‌سم‌ردا.

• ریوایه‌تی جیا‌جیا ه‌یه س‌ه‌بارت به ناستی ژیری و تیگه‌یشتنی،
ه‌ندیکیان ده‌ل‌ین له ساتی له‌دایک بوونیدا یه‌ک‌س‌ر س‌ه‌ج‌ده‌ی به‌ردوه‌و
شایه‌تمانی ه‌یناوه‌و سه‌لاواتی داوه له‌س‌ر بابو با‌پ‌یرانی و قور‌ثانی‌شی
وینلوه.

• ریوایه‌تی جیا‌جیا ه‌یه له‌باسی ترسی گ‌رتنی له‌لایمن ده‌سه‌لاتو
حوکمی نم‌و پوژوه، تا نم‌وه‌ی به‌م‌پ‌ری دل‌نیا‌یی‌م‌وه به‌ش‌داری پ‌ت‌وپ‌ه‌سمی
به‌خاک سپاردنی باوکی کردوه‌و نویژی له‌س‌ر کردوه‌و پی‌ش‌وازی
پ‌رس‌ه‌ک‌رانی کردوه.

• به‌لام س‌ه‌بارت به‌و چوار که‌سه‌ی که نیددی‌عای نیا‌به‌تیان کردوه که
گ‌رایه (نیم‌می غائب) یان دیرو چاوپ‌یک‌م‌وت‌نیان له‌گ‌م‌ل کردوه، خه‌ل‌ک‌پ‌کی
زور باوه‌ریان پ‌چ کردون، نم‌و گ‌ومان له ه‌م‌وو ش‌ت‌یک‌یان‌دا ه‌یه. چونکه
له‌و پوژگاره‌دا زور له ش‌یعه به‌گ‌ومان بسون لی‌یانو پ‌رس‌یاران له

سره نجامی شو مالو دارایی به ده کرد که به ناری (مه هدی) یهوه کزبان ده کرده.

زور جار شو نائبانه یه کزبان به درو دستمهوه یه کزبان تومه تبار ده کرد به هه لیه ستنی درو ده له سنو نه فسانه.

جگه له کومه لیک ریوایه تو چیرۆکی نه فسانه یی ده ریاری نهوه ی که گرایه شو نائبانه غه بیان زانیوه کاری موعجیزایان کرده، به لگه یه کی مه حکم نیه که شو چوار کسه له نیوان (۲۰) کسه تر دا جیا بکاتوه هه مووشیان ئیددیعیای نیابه تیان کرده لهو رۆژگار هه دا.

نه گهر شو چیرۆکه خه یالیا نه قبول نه که یه، ئیتر شتیکی تر نامینه توه به کزبان به لگه بۆ به راست دانانی شو چواره له نیوان درو زنه کانی تر دا. گومان لهوه دا نیه که شو چیرۆکو ریوایه تانه نه ساسیکیان نیه، چونکه شو شتانه بۆ هیچ که سیک راست نینه به نهانته پیغه مبه ریش ﴿تیددیعیای نه کرده وه، به لکو کاتیک موشریکه کان داوایان لی کرد کاری موعجیزایان بۆ بکاتو ناویان له زوی بۆ ده ریوینیتو به ناساندا سهریکه ویتو کتیبیان بۆ داگریته خواره وه، خوی گموره پتی راگه یاند به م شپوه یه وه لامیان بداتمه وه: ﴿قل: سبحان ربی هل کنت الا بشرا رسولا﴾ الاسراء/۹۳، ﴿قل: انما الآيات عند الله وانما انا نذیر مبین﴾ الحکوت/۵۰.

پیغه مبه ر ﴿تبعتمادی له سهر عه قزو موعجیزه ی نه مری قورشان بووه.

کاری موعجیزای زانینی غه یب پیچموانه ی نیابه ته کانی قورشانه که جهخت له سهر نهوه ده کمن که هیچ که سیک غه یب نازانیت:

﴿عالم الغیب فلا یظهر علی غیبه احدا الا من ارتضى من رسول﴾ الجن/

﴿قل لا یعلم من فی السموات والأرض الغیب الا الله﴾

هه ره لبه ره شو هزیانه بووه که جه ماوه ری شیهه جگه له کومه لیک کی کم له سه ده ی سی یه م چواره می کۆچی دا باوه ریان به (محمدی کۆچی حه سه نی

عهسکمری) نه‌بوو و میژوو نووسه‌کانیان نمو سردمه‌یان نار ناوسرده‌می
سدرگردانی (عصر الحیره).

ناکۆکی نظریه‌ی بزربوونی نیام له‌گه‌ل فله‌سه‌فه‌ی نیامه‌تا
پیش همر شتی‌ک چاک وایه بزانی‌ن مه‌فهومی نظریه‌ی نیامه‌تی
نیلاهی له دیدی زانایانو فله‌سه‌رفانی شیعه‌ی نیامی‌یه‌وه چۆنه ؟ نه‌وانه‌ی
که خزیان دایانه‌شتوه:

نظریه‌که ده‌لیت: (زه‌وی نابیت رۆژیک له‌رۆژان بێ‌نیام بیت و،
(نیام)یش واته (خه‌لیفه یان سدرۆکی بالا) ده‌بێ‌مه‌صوصو دیاریکراو بیت
له‌لایه‌ن خراوه، شورا به‌تالو نیام نابێ‌ له‌لایه‌ن ئومه‌ته‌وه هه‌لبێ‌ریریت.
هه‌روه‌ها نیامه‌ت به‌شپوه‌یه‌کی عه‌مردی له‌ بنه‌ماله‌ی عه‌لی و نه‌وه‌کانی
حوسه‌ین به‌رده‌وام ده‌بیت تا رۆژی قیامه‌ت).

همر له‌سهر ئهم بیرو باوه‌ره، نمو فله‌سه‌رفانه‌ پریریان دا که
ده‌بێ‌نیام هه‌سه‌نی عه‌سکمری کورپکی هه‌بیت، هه‌رچه‌ند هه‌یج جۆره
به‌لگه‌یه‌کیش نه‌بوو له‌سهر له‌دایک بوونی.

هه‌ندێک له‌ شیعه‌ ره‌زی نه‌وه‌یان کرد که جعه‌فهری برای هه‌سه‌ن نیام
بیت، چونکه به‌لایانه‌وه وابوو که نابیت دوا‌ی هه‌سه‌نو حوسه‌ین کورپانی
نیامی عه‌لی دوو برا پله‌ی نیامه‌ت وه‌ریگرن، له‌به‌ر شه‌وه وتیان نه‌بێ‌
هه‌سه‌نی عه‌سکمری کورپکی هه‌بیتو له‌خه‌لکی شارده‌بیتوه.

به‌لام لێره‌دا کۆمه‌لی‌ک پرسیاری گه‌وره‌ دیته‌ ناراوو خۆی ده‌سه‌پینی:
ئه‌گه‌ر نیامه‌ت له‌و که‌سه‌ دانراوه‌دا کۆبووه‌ته‌وه، بۆچی غائب ده‌بێ‌و نایه‌ته
ده‌روه، بۆ شه‌وه‌ی سهرکرده‌یه‌تی ئومه‌ت بکاتو حکومه‌ته‌که‌ی خوا له‌سهر
زه‌ویدا دا به‌ه‌زینیت ؟ ماده‌مه‌کی زه‌وی نابێ‌ چۆل بیت له‌ نیام، نیامی
غائیبیش ناتوانێ‌ ئه‌رک‌تو ده‌سه‌لاتی نیامه‌ت به‌جێ‌ به‌ی‌نسێ‌، نه‌ی‌نسێ‌و
هیکه‌مه‌تو غائب بوون چی‌یه‌؟ تا‌کو که‌ی غائب ده‌بیت؟ ئایا ئه‌رک‌تو واجبی
سهرشانی شیعه‌و خه‌لکی له‌کاتی غه‌یبه‌تا چی‌یه‌ ؟

پیگومان ناکامی سروشتی و پیرستی ئەم جۆره فیکره، هەر (نظریه) ی چاوهروان کردن (الانتظار) و قەدەغە کردنی چالاکی سیاسی لە ماوهی غائب بووندا. ئەوەش ئەو (نظریه) بوو کە چەند سەدە بۆلی کیشابوو بەسەر شیعەداو تا ئێستا هەندێچ لە ئاسەوارەکانی درێژەی هەیە، هەرچەند نظریه ی (نیابە ی عامە و لایەتی فەقیه) یش داھێنراوە. ئەو نظریه میسالی و خەیاڵیە (چاوهروان کردن) بووبە هۆی بەرکەنار بوونی شیعە لە ژبان، چونکە ئیمامیان نەبوو، وە ئیمامی مەعصوم دیاریکراویش لەلایەن خراوە نەدەهاتە دەرەوە.

ئەمەش ناکۆکی و دژایەتیەکی گەورە بوو لەنێوان فەلسەفە ی ئیمامەتدا کە دەلی نابی زەوی خالی بیت لە ئیمامی مەعصوم دیاریکراو لەلایەن خراوە بۆ جێیەجێ کردنی شەریعەت و سەرکردایەتی کردنی موسلمانان و وەلامی گشت گرتو پرسیارە تەشریعی یەکانی ئوممەت بداتەو.

بەلام بەداخموە هەلگرانو بانگکەرانی نظریه ی غەیبەت لەم بوارەدا بەهیچ شێوەیەک نامادە نەبوون ژیری بەکار بهێنن، چونکە ئەوە مەسەلە یەکی عەقڵی ئاسایی و بەلگەنەویستەو ناتوانرێت فەرامۆش بکریست و لێک بدریتەو بە هەندێ هەواڵو چیرۆکی لاواز و ئەفسانە بابەت.

وە ناتوانرێ پەنا ببریته بەر نظریه ی ترس بۆ لێکدانەموە ی هۆی غائب بوون، چونکە ترس دوورە لە ڕوشتی سەرکۆردە بەگشتی و ئەهلی بەیتی پیغمبەر ﷺ بەتایبەتی، کە شەوق و پەرۆشیان بۆ شەهید بوون لای هەموان ناشکرایە.

جگە لەوەش لێرەدا پرسیاریکی تر سەر دەردینیت: کە ئایا ئەگەر راستە ئەر کوڕە هەمو ئیمامە، ئە ی دەبێ بۆچی خوای خاوەن دەسەلاتو توانا نایاریزیت لە چنگی دەسەلاتدارانو دوژمنان، هەروەک چۆن موسا پیغمبەری (علیه السلام) لە دەستی فیرعون دەریاز کرد ؟!

ئەمە لەلایەک، لە لایەکی تریشموە سیاسەتی خەلیفەکانی عەبباسی لەو سەردەمەدا سیاسەتیکی نەرم و رێزبێتان بوو بەرامبەر عەلموویەکان،

بو هییه شیعه کان دمه لاتی تمواویان همبرو له پایته ختی خه لافه تدا، د میاتوانی خه لیفه دابنځو لاشی بمرن، بزیه همسني عهسکری نه گمر برامستی همبرویه، نه میتوانی خزی نیعلان بکاتو، برهه لستی دمه لاتی لاوازی خه لیفه عه بیاسی بگردایو دولته نه فسانه ییه کدی دابمزراندا یو ترکي تیمامتی خزی برامبر شیعه داماره کان به جی بهیته یه.

هه لگرنی نظریه ی ترس (الخوف): داوایان له شیعه نه وه بسو که نهو هژکارانه لایین که بۆته هزی نهو ی تیمامی مه هدی غائب بیت، نهو هز بهو ی که زه مینه خۆش بکمنو خزیان ناماده بکمن بۆ پشتیوانی لی کردنیږو به گوځ کردنی... نهو هتا نه مړو نهو ترسه نه ماوهو شیعه کان گشت نهو هزیانمیان هه لگرتوه که پرگریته له هاتنه دره وه ی تیمام، که چی هر نه هاته دره وهو هر گیزاو هر گیز نایته دره وه چونکه له بنه پرتدا وجودی نیه.

دوا ی نهو ی روشن بوو یوه که نظریه ی مه هدی منتظرو محمدی کوری همسني عهسکری هیچ جزه وجودو ره صیدیکي نیه له واقعو له حقیقه تدا، نیستا پر سیاریک خزی فرز ده کات:

کهواته چۆن نهو نظریه پر وپوچه توانی پکا بپریتو بچینه دلو هوشی ملیونه ها شیعه نه له ماوه ی چند مه ده ی رابردوودا؟! وه چۆن بوو به عقیده یه کی پتمو به هیږ؟!

له وه لامدا ده لپین: له پکای به نه نجام گه یاندنی عه مه لیه یه کی نیعلامو پرویا گنده کردنیکی گورو درېځ خایه نه وه که هه لگرنی نهو نظریه هاوکاره کانیا ن پیی ههستانو ناسواره کانیشی تا نه مړو هر برده واده.

گرنگترین پایه کانی نهو عه مه لیه نیعلامیه گوره یه له م خالاندی خوارو ده کورت ده کرینه وه:

۱- هه لپه ستنی پریاهتو حدیسی جیاجیا به ژماره یه کی زور.

۲- نیرهابی نیعلامی و تۆمهتبار کردنی نهیاران به کوفرو ردهو فسق و ضلال.

۳- دوعاو نزاو پارانهو زیارات له گشت بۆنهکاندا نموده شو به شه:
(۱) کۆمه لیک دوعاو نزاو همه بابه ته که به دهوری مه هدی و پیشموایانی پیشینه دا ده سووایمو به شیوه یه کی گشتی.
(ب) کۆمه لیک دوعای تایبته : مه هدی کۆری حه سه نی عه سه کری
سهردانی نمو سهردابهی که خۆی تیدا شاردۆتموه له سامهرا.

۴- چهنده ها طقوسو چیرۆکی نه فسانه یی سه باره ت به بینینی مه هدی.
به م شیوه یه پرویا گهنده ی همه جزو بهردهوام رۆلێکی کاریگری
هه بوو له چێگیر کردن و سه له مانندی نظریه ی مه هدی منتظر داو له ناو
جه ماوه ری عهوامی شیعه دا ریشی دا کو تاو بوو به حه قیقه تیکی
به لگه نهویستی وها که گفتوگۆی له سه ر نه کریت.

به شیخ سید

نایب داوره سید ابوالفضل خان نظریه دوازده نایب

هه نویست بهرام بهر چالاکسی سیاسی

له بهشی دووه می شم باسه دا پرونمان کرده ده که نظریه دوازده نایب که له ناکامی فرضیه می محمدی کوری حه سنی عه سکه ری مه هدی منظره وه هاته کایه وه، کاریگری گه وهی هه بو له سهر فیکری سیاسی شیعه بو چند سده ده که گۆشه گیری به کی تمواوی له خۆ گرتبو، به هژی حرام کردنی کاری سیاسی هه لۆدان بو دامه زرانندی ده ولت له سهرده می غه بیه تی نیمامدا. چونکه نایب تایبه ته کانی نیمامی دوازده هم به هیچ شپوهیه که چالاکسی سیاسی یان نه ده کردو بیران له هیچ جزه بزوتنه وهیه کی شۆرشگیری نه ده کرده وه، له کاتیکدا شیعه زییدیو نیسماعیلیه خهریکی دامه زرانندی ده ولت بوون له یه مهنو باکووری نه فریقا.

نظریه ی چاوه پروان کردن (الانتظار) بو نیمامی بز بو به مانا سله بیه موله قه که ی پوهه که ی تری نظریه ی نیمامی معصوم دیاریکراو له لایه ن خراوه بو، ههر بۆیه هه لگزانو لایه نگرانی شم نظریه یه هه لۆستی سله بیه یان هه بو له کاری سیاسی سووری بوون له سهر هه لۆستی چاوه پروان کردن تا کاتیک مه هدی دپته ده ره وه.. هژی سهره کی غائب بوونی شیعه له حوکمرانی کردنی عیراقو دواکومتیان لهو بواره دا که تا نه مه رۆ ناسه واری هه ده هۆکه ی ده گهریتمه بو فله سفه ی چاوه پروان کردنی نیمامی غائبو هه لۆستی سله بیه یان له کاری سیاسی حوکومه تدار.

ههرچه نه ده لهو رۆزگار هشد له سده ی چواره می کۆچی دا بوه بیهیه شیعه کان ده سله لاتیان گرتبو به سهر ده ولته ی عه بیاسی داو ده ستیره دانیان ده کرد له کاروباری خلیفه کاندا، که چی زانیانی نیمامی دژی هه موو جزه چالاکیه کی سیاسی بوونو پیمان وابوو: ((ان امر الوصیه والامامة بعده من الله تعالی واختیاره، لا من خلقه ولا باختیارهم، فمن اختار غیر

مختار الله وخالف امر الله سبحانه و رد مورد الظالمين والمنافقين الحاليين في
ناره)) من كتاب (الغيبية) مؤلفه محمد بن ابي زينب النعماني للتوفي سنة ٢٤٠
هـ/ص ٥٧.

هر له سر شو نه ساسه به بيعت كردني غهيري پيغه مبهر و ثيمامي
هه قيان به نارهوا ده زاني له سرده مي تاماده نه برون ثيمامداو به جوريك
له شيركو بيدعي حرامكراويان داده نا كه سرده نجامي لعنه تو
به شيماني ره.

هه لوئست بهرامبهر (اجتهاد) كردن

بيگومان لايه نگرانو شونكه وتواني نظريه ي ثيمامت تاماده نه برون
هيچ كه سيك له بري ثيمامي غائب پيشموايه تي بكات با شو كه سه ش زاناو
فه قيه يكي عادل بيت، چونكه نيجه تهاد كردنو كار كردنيان به قياسو
به لگه كان حرام كردبوو، وه بووني زانستي يه قيني به نه حكامي دينيان
كردبويه مدرج و، كه لغهيري بنده ماله ي معصومي پيغه مبهردا ﷺ نيه،
شويش به پيئي شو پريايه تو هوالاندي كه به حسابي خويان پييان
كه پشتووه.

شوه ش بو شوه ي خويان بگونجنيان له گهل نظريه ي ثيمامه تي خوايي دا
كه هردوو پرؤسه ي ته شرعي و ته نفيزي تايبه ت ده كات بهو ثيمامانوه كه
معصومنو له لايه ن خواوه دياري ده كرين.

باوهرپشيان وابوو كه زانستي ته هلي به ديت زانستيكي يه قيني ره وه ك
عيلمى پيغه مبهر ﷺ وايه كه له لايه ن خواوه راسته وخو بزي هاتووو، پشتي
نه به ستووه به ليدر هينانو نه نجام گرتنو به لگه هينانوه... بهم پييه
سرجاوه كاني (نه حكام) يان له م سى سرجاوه يه ي خواره وده دا ده بيني رهوه:

١- قورثان.

٢- سورننه ت.

٣- وته كاني پيشمواياني ته هلي به ديت.

دهيان و ت قورئانو سوننه كوتايي يان هديه، به لام رووداو كاروباره كان كوتايي يان نيه، بزيه پتويسته له لايمن خواوه نيمام ديارى بكرت كه پاريزراو بيت له هملو گرتاهو، له لايمن خواوه زانيارى و دربرگري بزو تهوى شريعت بپاريزريتو نه حكامى دين فيري موسلمانان بكات.

هر لم پروانگيموه يوو رفزي نيجتياهو موجته هيدگانپان ده كړدو، نيجتياهو ته قليديان قدهغه كړدبوو، همدروها پييان و ابوو كه هيچ ريگايه ك دروست نيه بزو و مرگرتنى نه حكامى شرعى - نه صلى بن يان فرعى - جگه له ريگاي گوي گرتن بزو نيمامه كان و، همرگيز نه حكامى شرعى نابي له پوالمتي قورئانو فرموده كاني پيله مبروه ﷺ در بهيتري.

هه لويست بهرامبر ولايتي فقهيه

دواي قدهغه كړدو حرام كړدنى نيجتياهو له مسرده مى غديه تدا، مسه له يه كي به لگنويست بوو كه هه لويستكي سلبى و دربرگرن له ولايتي فقيه چونكه مرجى برونى زانستى خوايو عصمت له زانايانو موجته هيدگاندا نيه، بزيه نظريه ي ولايتي فقهپيشيان پوت كړدوه، چونكه نظريه ي ولايتي فقيه بهنده له مسر نيجتياهو، نيجتياهو ايش تاييه ته به نيمامى معصومه.

بزيه شو هه لويسته سلبيه كي و دريانگرت به نديرو له مسر دوو شت: يه كه م؛ نيمان به برونى مرجى عصمتو علمى خوايو دهق سبارت به نيمام، كه شوپش مهدي منتفرو محمدى كورى حسنى عسكريه.

دوو م؛ نيمان به حرام برونى نيجتياهو هه لسانى شهري نيمامى معصوم به كارى سياسى ولايت.

هه لويست له پروسه ي چا كړدنى كومه لايه تي

نظريه ي چا وروان كړدنى نيمامى غائب كاردانده ي سلبى مبرو له مسر زوريه ي لايمنه كاني ژباني سياسى كومه لايه تي و له پش همدرويانده

یاسای (الامر بالمعروف والنهی عن المنکر) واته پرۆسه‌ی چاککردنی کۆمه‌لایمته‌ی که ئیسلام برپاری لاسر داوه بۆ پرگرتن له فەسادی ناوخواز و بمره‌لست کردن له ده‌ست درێژ بوونی خراپکاران به‌سەر موسلماناندا نه‌وه‌ش جیهادی سیاسی و نیعلامی ده‌گرتمه‌وه دژ به‌ سه‌مکارانو لادهران له‌لایهن ئۆمه‌تمه‌وه.

هۆکشی ده‌گرتمه‌وه بۆ نه‌وه‌ی که هەر جۆره کارێک له‌و بابده‌ به‌ صلاحیاتی ئیمامی معصوم ده‌زانن که مه‌ده‌ی منتظره‌و به‌ ئەرکێ دمه‌لاتی ئۆمه‌دی نازانن، هەر ئهم باوه‌رو بۆچۆنه‌ سه‌لبییه‌ بوو به‌ هۆی کشانه‌وه‌ی شیعه‌ به‌ جه‌ماوه‌رو زانایانه‌وه‌ له‌ گۆڕ ده‌پانی کاری سیاسی کۆمه‌لایمته‌دا.

حەرام کردنی جیهاد (قتال) له‌سه‌رده‌می غه‌یبه‌تدا

هەر هه‌مان باوه‌ربوون به‌ نظریه‌ی چاوه‌روانکردن به‌دیار ئیمامی معصومه‌وه، وه‌ک مەرجی واجب بوونی جیهاد، بوو به‌ هۆی هه‌لگرتنی جیهاد و جەنگ له‌ دژی دوژمنانو داگیرکران، هەر ساتیک ئیمام ئاماده‌ نه‌ییت بۆیان ده‌یوست نیه‌ که به‌بێ قهرمانی ئیمام جەنگ بکهن.

بۆیه جگه‌ له‌ ژماره‌یه‌کی زۆر که‌می زانایانی شیعه‌ نه‌ییت به‌ ئیجماع پریان لاسر نه‌وه‌ بوو که به‌بێ ئاماده‌ بوونی ئیمامی معصوم (جیهاد) به‌مانای (القتال) حه‌رامه‌و ته‌نانه‌ت لای هه‌ندیکیان پوه‌ابوو که شیعه‌کان له‌ کهنار کافرانوه‌ له‌ دژی قهرمانه‌روایانی موسلمانه‌کاندا به‌جەنگین.

بێگومان ئهم هه‌لۆسته‌ سه‌لبی و نامۆیه‌ لاسر بناغه‌ی نظریه‌ی توفیقو چاوه‌روان کردن بنیات نرابوو که هه‌لۆلاوی ئیمان هه‌تانه‌ به‌ نظریه‌ی بوونی ئیمامی مه‌ده‌ی منتظر محمد کوپی حه‌سه‌نی عه‌سکری و غائب بوونی راگرتنی گشت ئەرکێ ده‌سه‌لاته‌کانی ده‌ولت تا دیته‌ ده‌روه‌، که بێیان وابوو بۆ کەسێش نیه‌ ئەرکێ ده‌سه‌لاته‌کانی بپینیت.

بهم هۆیه‌وه‌ شیعه‌ی ئیمامی له‌ ماوه‌ی زیاتر له‌ یه‌ک هه‌زار سالدا هه‌یج جۆره‌ به‌شداریه‌کی ئیجابی یان نه‌بووه‌ له‌ جیهادو، به‌رگری کردن له‌ ئیسلام.

موسلمانان له بدمر اېمر ښو همدو په لاماردانو هېرشه دوژمنكاريانې ده كرايه سمر ولاتې نېسلام له لايمن دوژمنانوه، بگره زور جارن هډلويستې خيانه تكاريو هاوكاري كردنيان هډبوه له گډل دوژمناندا دژ به خه لافه تي نېسلامو د هسلاتداريتي موسلماناندا.

هډلويست له نوږي جومعه

نوږي جومعه دوور له رهنكداندهي سېلبي نظريه ي (الانتظار) چاوه روانكردن تا ناوه پراستي سده ي پېنجه مې كزجي. لموه بېر له سده كاني ستيه چو چواره مډا هيچ نموتراوه دهرياره ي هډلگرتني نوږي جومعه، به لام له م دوايي په دا ناماده بووني نيمام يان مزلت دانې كرايه مېرجي به جيه پېناني نوږي جومعه، له نه نجامي ښو هډا وتيان كمواته له كاتي غائب بووني نيمامدا نوږي جومعه واجب نيه.

هډلويست له زه كاتو پېنچ يه ك

جگه له پراگرتني همدو ښو ښركو كاره گرنگانې كه باسمن لي كړن له سمرده مې غه بېدتي نيمامدا، لايه نه نابووري په كاني زه كاتو پېنچ يه كڅو نه نغالو خمر اجيش كه په پوهسته به دهوله ښو هډا گهرا و كاري پي نه ده كرا.

سېاره ت به زه كات به ښو او ي په ك نه خرا، به لكو هډنډي لايه نې صرف كردني وه ستېنرا، ښو هډ ښو به شاندي بوو كه تا بيه تن به دهوله ښو هډا ته له سي رووه مامه له يان له گډل زه كات كړد:

• له لايه كموه زه كاتيان به واجب داده نا.

• له لايه كي ترهوه د هسلاتيان دا به ښو كه سانې زه كاتيان له سمره كه

خزيان هډلسن به دابهش كردني.

• جگه له به شه كاني (العاملين عليها والمؤلفة قلوبهم ولي سبيل الله

(الجهاد)) كه ښركي دهوله ښو ښي پراگيري تا نيمامي غائب

د مرده كموت.

به لام به نیسبت پینج یه کتو نه نفالوه پتیا و ابو که تایبه ته به خواو
پتفه مبروه دوای نهویش تایبه ته به نیمامی عادلوه هر که سیک به
نیزنی نهویش نیسی تپیدا بکات نهو چواریه کی بز نهوهر پینج یه که که
تری بز نیمام خزیه تی.

نیمامی عادلش لای نهوان واته نهو نیمامه معصومه ی که له لایهن
خواوه دیاری کراوه که نهویش محمدی کوپی حهسه نی عهسکری وه ک
باوهریان وایه.

بۆیه زانا کانیان له بهرامبر نهو مهسه له یهوه سرگردان بوونو
هر کۆمه لیکیان راو بوو چونیک یه هه بوو:

- هه ندیکیان له کاتی غائب برون نیمامدا به (واجب) یان نه ده زانی.
- هه ندیک یه تریان پتیا و ابو واجبه هه لیکیریته دفن بکریته تا کاتی
دهر که موتنی نیمام نه گهر مه ترسی مردنی هه بوو شهوا وه سیهت ده کات بز
که سیک یه متمانه بز نهوی ته سلیمی نیمامی بکات.
- هه ندیک یه تریان پتیا و ابو که ده توانن بز هه زارانی شیعو
مناله کانی خزی به کاری به پینیت.

بەشە کاتی پێشەوه

سەرئێوەی ئەکادیمیەتی سەرچاوەی ئە قەڵەوان

کردنەوهی دەرگای ئیجتیهاد

وهك له بەشە کاتی پێشەوه روونمان کردوه که نظریە ی چارەوان کردنی ئیمامی یزیدیو، برویە هۆی یزیر برونێ شیعی ئیمامی لە گۆڕەپانی ژێانی سیاسی، ئەوەش لە ئەنجامی حەرام کردنی کاری سیاسی و هەولدان بۆ دامەزراندنی دەوڵەت لەسەردەمی غەیبەتدا. بەلام ئەم دیاردەیه بوو بەهۆی جیاپروندەوهی بەشیک لە شیعه بەشیوەیهکی کردەیی لە فیکری ئیمامی که عەسەتو دەق دەکاتە مەرجی ئیمام و، بەشیوەیهک لە شیوەکان مومارەسە دەسلاتی سیاسی یان دەکرد. چونکە سەلبیەتی نظریە ی چارەوانی ئیمام لەم بوارەدا لە ئاستیکدا بوو، پابەند بون پێشەوه ئەستەم بوو لە ژێانی واقعی دا. لە ئەنجامی ئەو قەیرانەدا ژمارەیهک لە زانایانیان لە فیکری ئیمامی پاشگەز بوونەوه کەم کەم وازیان لەو کۆتو پێوەندە هێنا که پێشەوه بەستراپروندەوه، یەکمە هەنگاو لەم ڕێگایەدا بریتی بوو لە کردنەوهی دەرگای ئیجتیهاد کردن.

دوای پەیدا برونێ قۆناغی یەکمە غەیبەت (الغیبة الصغری) و درێژ برونەوهی سەردەمی غەیبەتی گەورە دایران لە سەرچاوەی زانستی خوایسو هاتە کایە چەندەها مەسەلە کێشەیی نۆی که وەلاچ ڕێگاچارە ی دەوێت، هەڵۆستی زانایانی ئیمامی لە مەسەلە ئیجتیهاد دەستی کرد بە گۆڕانۆ ناچار بون دەرگای ئیجتیهاد کردن بکەنەوه ڕێگا بدەن بە کارکردن بە قیاس.

ئەم دەرگا کردنەوهی ئیجتیهاد لە ناو ماستەکانی سەده ی چوارەمی کۆچی پێوە دەستی پێ کردو کەم کەم قوتابخانە ی ئیجتیهاد بەهێز بوو لە بەرامبەر قوتابخانە ی ئەخباریەکانەوه، تا لە سەده ی حەوتەمی کۆچی دا (الحق الطی) توانی بەرهەستی ئەخباریەکان بکاتو لە بازەنی دەهەکانو

فهرموده‌کان در پیچیدگی پراگنده‌یاند که: دروسته کار کردن به فترای زانا له نه حکامه شرعیه‌کاندا.

به‌لام له‌بهر نموده‌ی کردنمویه در گه‌ی نیجته‌یاد بونی نموده‌ی لی دیت که پیوستی به نیام نه‌مینیت، ناچار به‌نایان برده بهر (نظریه اللطف) که مانای نموده‌ی ده‌گه‌ی نه‌ی که نیامی بزرسو له‌پشت به‌مردوه به‌شیوه‌ی ده‌ی تایبه‌تی به‌مردمشتی پرؤسه‌ی نیجته‌یاد ده‌کاتو راو بزچرونه‌کانیان ناراسته ده‌کاتو ده‌له‌کانیان بز راست ده‌کاتمه... به‌لام زانایانی به‌م دواپه‌یان گویان به‌م نظریه‌ی به‌ش نه‌دا چونکه له‌ماوه‌ی زیاتر له‌هزار سالدا، به‌هیچ شیوه‌ی ده‌ی نه‌ستیان به‌م مه‌سه‌له‌ی نه‌کردوه، ته‌نانه‌ت له‌یه‌ک مه‌سه‌له‌شدا. نموده‌ی بوو نیام خرمه‌ینی یه‌ک‌ی بوو له‌وانه‌ی که در گه‌ی نیجته‌یادی به‌ فراوانی کرده‌ی ته‌نانه‌ت له‌کوتایی ژیانیدا در گه‌ی نیجته‌یادی به‌تمواده‌ی کرده‌ی پراگنده‌یاند که وه‌لی فقه‌ی بزی همیه له‌به‌رامبه‌ر ده‌ق (النص) ده‌ نیجته‌یاد بکاتو بگه‌ (ده‌ق) به‌راموش بکات نه‌گه‌ر به‌مژده‌ندی گشتی خواستی به‌م پییه‌ی ده‌سه‌لاتدار دیاری ده‌کات، که نموده‌ی نه‌نجامی خه‌تم‌ناکی لی ده‌وه‌شیته‌وه.

به‌لام به‌م‌چونیک بوو کردنمویه در گه‌ی نیجته‌یاد به‌نگاوکی گه‌وره‌بوو بز در چون له‌م قه‌یرانه‌ی شیعه‌ی تیی کموت‌بونو پیکا کرایه‌وه بز پر کردنمویه بز شایی به‌شرعی و چاو‌گه‌پانه‌وه به‌زوری به‌واره‌کانی فقه‌داو پالی پیره‌نان بز خو در باز کردن له‌توقیمو چاو‌ه‌روانی و مه‌رجه‌ی تمعجیزه‌کانی نیامه‌تداو دژینه‌مویه پیکاچاره‌یه‌ک بز دامه‌زاندنی حکومه‌ت.

نیابه‌تی نیام له‌ه‌واری قه‌زادا

به‌م نظریه‌ی به‌له‌قولاوی چمن پیرایه‌تیکه له‌ته‌هلی به‌یتمه‌وه که ناماژه‌ی تیدایه بز نموده‌ی زانایانی شیعه له‌ژانی خزاندا موماره‌سی قه‌زاو دادومری بگمن، له‌وانه:

رپوايه ټيکه له ټيما جعفری صادقوه که ده لیت: (انظروا الى رجل منکم قد روی حدیثنا ونظر في حلالنا وحرامنا فارضوا به حکما فاني قد جعلته علیکم حاکما) رسائل الشيعة/ العاملي / ج ۱۸/ باب ۱۱/ ص ۹۹.

له سمر شم نه ساسه شيعه گرتی قهزاو دادوهری ټيان چاره سمر کرد له سمرده می غه بیه تی ټيما مداو له موه نظریه ی (النيابة الواقعية عن الامام المهدي) دهره ټيانو ټيان همر که سیک له نه هلی حق (واته: شيعه بیت) له لاین دهسه لاتداری سته مکاروه (همر دهسه لاتداریک که له لاین ټيما می مه هدی موه داننه رابیت) کرایه شمیر شموا لپراستی دا له لاین ټيما می مه هدی موه کراوه به شمیرو بوی هدی بهو کاره هه لسیو مؤلت دراوه.

لهو پروانگموه یدم نظریه یان داناو ناویان تا (النيابة الواقعية عن الامام المهدي) وهک سمره تایه ک بژ دهره باز بروون له نه شکموتی غه بیه ت بوونو هوکاریکی گموره بوو، یارمه تی دان بژ دانانی نظریه ی (النيابة العامة) و (ولاية الفقيه) له م داییه دا.

هه لونیست له زه کات

له به شه کانی پی شرودا ناماژهمان بهو کرد که له مهسه له ی زه کاتدا تنها شو به شریان حرام کرد که تاییه ته به حکومتوه، چونکه به لای شيعموه دامه زرانندی حکومت له کاتی غائب بروونی ټيما مدا کاریکی حرامه. چونکه زه کات به لایانموه مالیکی تاییه ت نیه به خاوه نه که ی به لکو تاییه ته به ټيما موه. شو بهو ریگیان دا به شو ی که شو به شانوی تاییه تن به (الفقراء والمساكين وابن السبيل...) بدیت به فقیه له کاتی غائب بروونی ټيما مدا نهک بهو نیعتباره ی که نائی ټيما مه، به لکو بهو نیعتباره ی که باشر ناگاداره به چونیته دابه ش کردنی..

له م پرووه مهسه له ی زه کات له سمرده می غه بیه تدا دهره بیه ک برو که زانایانی شيعه لپی موه ترانی ټيان خویان له نظریه ی توقیو چاو پروانی راپیسکینزو بهرو نظریه ی نیابه ی عامو ولایه تی فقیه برون.

مه‌سه‌له‌ی پینج یه‌ك (الخمیس)

به‌پیتی نظریه‌ی توقیه‌و چاره‌زوانی؛ پینج یه‌ك مافی نیمامی
معصومه‌و له‌سدرده‌می غائب بوونی نیمامدا حه‌لالی شیعه خزیانه، به‌لام
هه‌نگاو هه‌نگاو له نظریه‌که کشانه‌وه، هه‌نگاری یه‌که‌م ئه‌وه‌بوو وتیان پینج
یه‌ك واجبه له‌سدرده‌می غه‌یبه‌تی نیمامدا، به‌لام ده‌بی دفن بگریستو
هه‌لبگیریت تا نیمامی مه‌هدی دیته ده‌روه‌و دوا‌ی مردنی خاوه‌نه‌که‌ی
وه‌سیت بکات بۆ که‌سیکی تر تا کاتی هاتنه ده‌روه‌ی نیمام.

پاشان وتیان نیره‌ی پینج یه‌که‌که (نصف الخمس) له‌سدرده‌می
غه‌یبه‌تی نیمامدا بدریت به‌ نائبه‌که‌ی ئه‌وه‌ش ئه‌و موجه‌هیده‌یه که‌ گشت
مهرجه‌کانی تیدا‌یمو دیگه‌یه‌نیت به‌و که‌سانه‌ی که‌ پیتان ده‌شیت.

له‌کۆتایی دا له‌م بواره‌دا هه‌لسان به‌ شوێرشیک. کاتیکی پرپاریان هاته
سهر ئه‌وه‌ی که‌ له‌کاتی غائب بوونی نیمامدا نابۆ بدری به‌ نیمام چونکه
هه‌لناسیت به‌ ئهرکی نیمامه‌ت، بۆیه وتیان پتویسته بدریت به‌ که‌سیک که
بتوانی وه‌ری بگریستو دابه‌شی بکات به‌سهر ئه‌وانه‌دا که‌ شیاو و، له
ناکامدا گه‌یشته ئه‌وه‌ی که‌ پتویسته پینج یه‌کی نیمام بدریت به‌ (فه‌قیه‌)
نه‌ك له‌بهر ئه‌وه‌ی که‌ جیگری نیمام مه‌هدی‌یه؛ به‌لکو به‌شیوه‌یه‌کی
سهریه‌خۆو مافی صه‌رف کردنیشی هه‌یه.

هه‌لوێست له‌ نوێژی جومه‌ه

شیعه‌کان تا ناوه‌راستی سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچی نوێژی جومه‌ه‌یان
ده‌کرد به‌تایبه‌تی له‌شاری به‌غدا. به‌لام باوه‌ڕه‌پنانه‌یان به‌ نظریه‌ی توقیه‌و
چاره‌زوانی نیمامو مهرجی ئاماده‌بوونی نیمامی عادل یان مۆله‌تدانی‌و
لیکدانه‌وه‌ی نیمامی عادل به‌ نیمامی معصوم که‌ مه‌هدی (منتظر)ه، بوو
به‌هۆی راگرتنی نوێژی جومه‌ه له‌کۆتایی سه‌ده‌ی پینجه‌م و شه‌شه‌مدا و چه‌ند
فه‌تویه‌ک ده‌رکرا سه‌باره‌ت به‌ حه‌رام بوونی به‌جیه‌پنانه‌ی نوێژی جومه‌ه
له‌سدرده‌می غه‌یبه‌تی نیمامدا.

به لام هم را گرفته چنگیر نه بو و زوری نه خایاند، چونکه له گهل سهره لډانی نظریه ی نیابه تی عامه دا له سده ی حموته و هه شتمی کۆچی دا، هه ندی له زانایانی شیعه ده رچه ده کیان دۆزیموه یۆ خۆده رناز کردن له زیندانی نظریه ی توقیمو چاوه پروانی و تیان زانایان (الفقهاء) ده توانن نوژی جومعه به جی بهینن له بهر نهوه ی نائی گشتی نیمامی مه هدین. له گهل نهوه شدا هه ندی له زانایانی شیعه هه لۆستی کراوه یان بهرام بهر نوژی جومعه نه بوو بۆیه شیعه کان به گشتی به جیان نه ده هیتا به هۆی جیاوازی راو بۆچوونی زانایانه وه سه باره ت به جمعه نه وه ش به هۆی ناماده نه بوونی نیمامی عادل هوه که مه هدی منتظره یان به لای کم مۆله تی تایبه تی چنگره که ی له نه یژدا. ههروه ها له بهر نه وه ش بوو که هیشتا نظریه ی ولایه تی فقهیه به ته وای گه لاله نه بوو بوو به شیوه ده ک گشت بواره کان بگریته وه.

گۆپانه کاریه گه لاله یاره ی بواره ی مه ستوره ی

نظریه ی نیابه ی عامه

له به شی پيشوردا باسمان له هه وله کانی خۆ قوتار کردن له ته نگه ی چاوه پروان کردنی نیمامی غائب کرد، که زانایانی شیعه خزیان تی به مند کردبوو.. به لام نه وه هه ولانه پچر پچره هه نگاو به هه نگاو بوو، نه گه یشته نه و ناسته ی گرفته که به شیوه ده کی ریشه یی چاره سه ر بکات، چونکه مه سه له ی (نیمامه ته و غائب بوون) هه ر له ریشه وه نه خرایه بهر باسو لیکۆلینه وه توژی نه وه.. له گهل نهوه شدا زاناکانیان هه ولیان دا نظریه ده کی سیاسی به دیل بهیننه کایه وه، نه وه ش به سه مرز کردنی نظریه ی نیابه ی واقعی له لایم نیمامی مه هدی وه، کاتی که حاکمیه کی سه مکار (به رای شیعه) فه رمان ده ریکات بۆ که سه کی شیعه بیته کاربه ده ستی ده ولته.. نه م نظریه ساده ساکاره له سه ره تای سه ده ی پینجه می کۆچیموه دانرا، گه شه ی کردو بوو به

نظریه‌ی سیاسی تهاو له‌کۆتایی سده‌ی چواره‌هه‌می کۆچی‌دا به‌ناوی
(ولایه‌تی فه‌قیهه) ده.

نظریه‌ی نیابه‌ی مه‌له‌کی (نظریه‌ی النیابه‌ الملکیه)

له‌کاتیکدا نظریه‌ی نیابه‌ی عامه‌ که‌م که‌و له‌سەر خۆ‌گه‌شه‌ی کرد،
له‌شاری ته‌بری‌زی باکوری پۆژئاوای ئێران، بزوتنه‌وه‌یه‌کی صۆفی‌گه‌ری
تورکمانی سه‌ری هه‌لداو مه‌زه‌به‌ی دوانزه‌ ئیمامی شیعه‌ی وه‌رگرت به
سه‌رکایه‌تی لایکی بچکۆله‌ی چواره‌ سالان به‌ناوی (ئیسماعیل کورپی
صفی الدین کورپی حه‌یدره) که‌ دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی صه‌فه‌وی پراگه‌یانده
له‌سه‌ره‌تای سده‌ی ده‌یه‌می کۆچی‌دا، واته‌ له‌سالی (٩٠٧) ی کۆچی‌دا
له‌شاری ته‌بری‌ز.

ئه‌م سه‌رکرده‌ لاوه‌ قوتبی صۆفیه‌کان بوو، ئه‌و نازناوه‌ی له‌ باوکی‌یه‌وه
بۆ ما‌بوو‌یه‌وه‌ به‌رچه‌له‌ک ده‌گه‌را‌یه‌وه‌ سه‌ر بنه‌مائه‌ی عدله‌وی‌یه‌کان..
په‌یوه‌ندی بوون به‌ نه‌ه‌لی به‌یتی پیغه‌مبه‌ره‌وه‌ ﷺ له‌لای صۆفیه‌کان پله‌وه
مه‌قامی تایبه‌تی خۆی هه‌یه‌.

کاتیک صۆفیه‌کان وێستان جموجۆلی سه‌ری‌ازی ده‌ست پێ بکه‌ن بۆ
دامه‌زراندنی ده‌وله‌تیکی تایبه‌ت به‌ خۆیان، سه‌ریان کرد نظریه‌ی چاوه‌پوان
کردنی ئیمامی مه‌هدی نه‌گه‌رنجاوه‌و واقعی نیو کۆسپه‌ له‌ ڕیگای گه‌یشتن
به‌ ئامانه‌ج‌ه‌کانیان، بۆیه‌ ئیجازه‌یان به‌ خۆیان دا که‌ ده‌سه‌لات بگه‌رنه‌ ده‌ستو
ئهرکه‌و ده‌سه‌لاتی ئیمام به‌جێ به‌یستن به‌ ته‌واوی توانی‌یان ده‌وله‌ته‌که‌یان
وه‌ک ده‌وله‌تیکی عه‌قائیدی پابه‌ند به‌ ئیمامی دوانزه‌هه‌مه‌وه‌ بخره‌نه‌ ڕوو.

ئمه‌وه‌ بوو شا ئیسماعیل وای پراگه‌یانده‌ که‌ گرایه‌ له‌لایه‌ن ئیمامی
مه‌هدی ئیمامی عدله‌ی‌یه‌وه‌ مه‌وله‌تی وه‌رگرتوه‌، به‌ پشت به‌ستن به
چیرۆکیکی نه‌فسانه‌یی خوونیک:

ئمه‌وه‌بوو پۆژیک له‌گه‌ل کۆمه‌ڵیک له‌ صۆفیه‌کاندا له‌ ده‌ره‌وه‌ی شار بوون
به‌مه‌به‌ستی ڕاو کردنو له‌نزیک ڕوباریکه‌وه‌، داوای لێ کردن ڕاوه‌ستو خۆی
به‌ته‌نها له‌ ڕوباره‌که‌ په‌ری‌یه‌وه‌ چوه‌ ناو نه‌شکه‌وتیک، پاش ماوه‌یه‌ک هاته‌

دەرهو شمشیریکی بە قەدەو گرتبوو، وای ڕاگەیاند بە هاوڕێکانی کە چاوی کەوتوو بە ئیمام زەمان لەناو ئەشکموته کە داو پیتی وتوو کاتی هاتنە دەرهو نزیک بۆتموو پشتی ئەکەیت توند کردۆتموو ئەم شمشیری پێداوو پیتی وتوو بۆ ئەوا مۆلەتم پێ داویت.

دوای ماوەیەکێ تر خەونیکی بۆ گێڕانمو کە گواهی لە خەودا ئیمامی عەلی دیوو داوای لێ کردوو کە دەوڵەتی شیعە ئیعلان بکات.. دوای ئەو لەڕۆژیکی جومعه دا گەمارۆی مزگەوتی گەورەی تەبەریزی داو ئیعلانی دەوڵەتی کرد لەسەر ئەساسی مەزھەبی شیعە دوانزە ئیمامی، بە پشت بەستن بەم دوو دەعوایەو:

- دەعوای وە کالەتی تایبەتی لەلایەن ئیمامی مەهدییموو.

- دەعوای بینینی ئیمام عەلی لەخەودا.

نووسەری کتێبی (ئێران لەسەردەمی صفویەکاندا) [راجەر سیوری] لەلایە (٢٦) دا دەلێت: صفویەکان لە ئیعلان کردنی دەوڵەتە کەیاندا پشتیان بە هەمان بیرۆکەی (الحق الالهی) بەست بوو کە پادشاکانی ئێرانی لەپیش ئیسلامدا باوەڕیان پیتی هەبوو پیش حەوت هەزار سال.. ئەو بوو صفویەکان لە دوو سەرەو خۆیان بەخاوەنی ئەو حەقە دەزانی، چونکە لەلایە کەو ئێرانینو لەلایەکی ترەو لە بنەمالەی ساداتن کە دەگەرێنمو سەر ئیمامی حوسەینی کورپی ئیمامی عەلی کە کچە کە یەزد جوودی خواستو ئیمام زین العابدین لەو ژنە. بەم پێیە هەردوو حەقە کەیان لا کۆ بوو ئەو؛ حەقی ئەهلی بەیت لە خەلافەتدا بەپیتی نظریەی ئیمامەتو حەقی پادشایانی ئێرانی، ئەو جگە لە نیابەتی ئیمامی مەهدی.

پیشینی صوفیگری یارمەتی (شا ئیسماعیل) ی دا بۆ ئەو دەم لە کەشفو پەروەندی تایبەت بە ئیمامەکانمو بەداتو باس لەو بکات کە راستمۆخو ئەعلیماتیان لێ وەرده گرت.. بەم شیوەیە دەسلاتی دینیو دنیایی مەرتەقی بەخۆی ڕوا دەبینی.

پیگومان ده‌لته‌تی صفه‌موی کۆمه‌لێکی تر پیدایه‌وه‌ی طقوس و
 ئینحرافات و دروشمی توندڕه‌ی‌یان دا‌هێنا که به‌ت‌ه‌واری شیعه‌یان به‌دنا و
 کرد، وه‌ک جێپ‌ه‌دان به‌ هه‌رسی خه‌لیفه‌که‌ی راش‌دین له‌سه‌ر مین‌به‌رو
 له‌پ‌ه‌نگاویاندا که نه‌وه‌ش پێچ‌ه‌و‌انه‌ی رێبازی نه‌ه‌لی به‌یتی پێغه‌م‌به‌ره‌وه‌،
 هه‌روه‌ها له‌ بان‌گ‌دانا شه‌هادی شێخه‌م‌یان زیاد کرد (اشهد ان علیا ولی الله)
 جگه‌ له‌ توند‌ڕه‌ی له‌ زین‌دو کرد‌نه‌وه‌ی عاش‌وراو بۆنه‌کاندا وه‌ک له‌خۆدان‌و
 زو‌ر‌پ‌نا لێدان‌و دانانی پارچه‌ به‌رده‌که‌ (الت‌ر‌ب‌ة) له‌ جێگه‌ی سو‌ج‌ده‌دا له‌کاتی
 نوێژکردندا که تا نه‌م‌ڕۆش شیعه‌کان له‌سه‌ر به‌رتامه‌ی صفه‌مویه‌کان ده‌ڕۆن.

خراپ‌ترین ئیش که پێی هه‌ستان نه‌وه‌ بوو که به‌زۆر دا‌وایان ده‌کرد
 خه‌ل‌کی بێن به‌ شیعه‌و له‌پ‌ه‌یتاوه‌دا به‌ هه‌زارانیان له‌ زانیان‌و خه‌ل‌کی
 مو‌س‌ڵمانی نه‌ه‌لی سو‌ن‌نه‌ت شه‌هید کرد، نه‌وه‌ش بوو به‌ه‌زی کار‌دان‌وه‌یه‌کی
 توند‌و تیز له‌لایه‌ن ده‌لته‌تی عوسمانی سو‌ن‌نی‌یه‌وه‌ له‌ ئاکام‌دا یه‌که‌یتی
 ئوممه‌تی ئیسلامی لێک‌ ترازان‌دو ڕ‌ق‌و کینه‌ی گانفی له‌نیوان شیعه‌و سو‌ن‌نه‌دا
 بنجی دا‌ک‌وتا که تا نه‌م‌ڕۆ به‌رده‌وامه‌.

لێره‌دا مه‌به‌ستمان درسه‌ کردنی می‌ژووی صفه‌مویه‌کان نه‌ه‌، به‌ل‌کو
 ته‌م‌نا ئاماژه‌ کرد‌نێک به‌ ڕۆڵی بز‌ووتنه‌وه‌ی صفه‌موی له‌ گۆڕان‌کاری فیکری
 سیاسی شیعه‌دا که ده‌توانین ب‌ل‌ێین سه‌ره‌ل‌دانی ته‌ج‌روبه‌ی صفه‌موی له
 ئاکامی نه‌و ف‌ه‌راغه‌ سیاسی‌یه‌وه‌ بوو که له‌ نه‌نجامی وه‌ک نظریه‌ی
 ئیمامه‌ت‌و چا‌وه‌ڕوان‌کردنی ئیمامی غائبه‌وه‌ پ‌ه‌یدا بوو، چون‌که کاتێک فیکر
 دو‌چار‌ی به‌لاسته‌ل‌ه‌ک ده‌ب‌ێ‌و زانیان توانای نوێ کرد‌نه‌وه‌یان ناب‌ێ‌و له‌سه‌ر
 ته‌ف‌کاری به‌ه‌له‌دا چ‌و‌و ده‌خ‌ون، نظریه‌ی چا‌وه‌ڕوان‌کردنی ئیمامی غائب.
 نه‌وا پیگومان که سانی‌ک پ‌ه‌یدا ده‌بن که نه‌و فیکره‌یه‌ ڕ‌ه‌ف‌ز ده‌ک‌ن، خۆ نه‌گ‌ه‌ر
 ڕ‌یگه‌یان له‌ فیکره‌ی چاک‌و دروست نه‌که‌و‌یت، نه‌وا په‌نا ده‌ب‌ه‌نه‌ به‌ر به‌رهم
 هێنانی ته‌ف‌کاری هه‌له‌و توند‌ڕه‌و که له‌ ته‌ف‌کاره‌ به‌رد‌ه‌و‌ه‌کانی پ‌ه‌ش‌و
 خه‌تم‌ناک‌ تر ده‌ب‌یت، نه‌وه‌ بوو ئایدۆلۆجیه‌تی صفه‌مویه‌کان زۆر خراپ‌تر بوو
 له‌ نظریه‌ی دوان‌زه ئیمام چا‌وه‌ڕوان‌کردنی ئیمامی غائب.

له گهرمې کیشمه کیشمی نیوان پړوته جیواز هکانو له نیوان واقع و
 فیکردا، همدنیک له پادشاکانی همدوی دواثر قاجاریه کانیش همدلیان
 نه دا زانایانی شیعه به لای خزاندا راپکیشن، بهو نیعتباره ی که نایی
 نیمامی زه مانن، به مدهستی نهوی که مزله تیان لی وهریگرنو به ناوی
 نهوانهوه حکومه تداري بکن، نهوه برو هه برو له زانایانی شیعه دپروته
 وهزیری پادشاکان.

له گهل نهوه شدا نظریه ی نیجازه دان به پادشاکان یان هاوپه یمانیته
 نیوان زانایانو پادشاکان نه یوانی شرعیه تی تمواو بدات به سیستمی حوکم،
 چونکه هیشتا زانایانی شیعه پادشاکانو حوکم پرانه کانیان به (غاصب)
 نه دایه قهله هو حوکم کردنیان به مافی تایبه تی نیمامی غائب ده زانی.. نه مه
 برو به هزی چند گزوانکاریه کی تر له فیکری سیاسی شیعه دا بز چاره سمر
 کردنی گری کویره ی (شرعیه ت) که فیکری سیاسی شیعه له سدرده می
 غه یبه تی نیمامدا پییده وه دوچار برو بوو.

هه رجه عیه تی دینی

فیکری سیاسی شیعه له سدرده ی سیانزه همدی کوچی دا نه مسرو
 نهوسری ده کرد له نیوان همدوو نظریه ی چاوه روان کردنو نیابه تی عامه.
 شیخ جعفر کاشف الغطاء له سالی (۱۲۲۷) ی کوچی دا پای واپرو که فقیه
 ده توانی پوئی نیابه تی گشتی له بری نیمامی مه هدی ببینیت له به جیه پینانی
 حدودو تمعزیرات له سدرده می غائب بوونی نیمامداو واجبی کرد له سمر
 شیعه کان که پشتگیری له فقیه بکرنو به شه خومسه که ی نیمامی پی
 بدهنو ته نانه ت پی باش بوو که مالی زه کاتیش ته سلیمی فقیه بکری.
 همدروها نیجازه ی حوکم کردنی به پادشای قاجاری (فتح علی) دا که به ناوی
 نهوه وه حوکم بکات بهو نیعتباره ی که نایی نیمامه، به لام به جیه پینانی
 نویزی جومعه ی قه دهغه کرد. بز مه سله ی جهاد مزله تی نیمام یان نایبه
 تایبه ته که ی به مخرج دانا له کاتی غه یبه تی نیمامدا.

هر بدم شیوهیه (شیخ محمد حسن النجفی) لهسالی (۱۲۶۶) دا
نظریه‌ی نیمامه‌تی عامه‌ی فراوان کرد، به‌پا ده‌به‌ک نزیکی کرده، له
نیمامه‌ت، به‌لام مه‌سه‌له‌ی جیهادو دامه‌زراندی د‌ولته‌تی جیا کرده تا
نیمام دیته دروه، چونکه پشته‌تی تمواوی به فله‌سه‌فه‌ی غدیبه‌ت به‌ستبو و،
نیمانی به حه‌تمیه‌تی درکه‌وتنی نیمام هه‌بوو.

لهو کاته به‌دواوه زانایانی شیعه دینو ده‌چن له‌نیوان نظریه‌ی چاو‌پروان
کردنو نیابه‌تی گشتی داو هر جوریک له پتشمواپه‌تی سیاسی موماره‌سه
ده‌کمن که ناوده‌نگی به (مهرجه‌عه‌تی شاینی) درکرد که ناگاته نامستی
نیمامه‌ت.

بزووتنه‌وه‌ی نه‌خباریه‌کان

دامه‌زراندنی د‌ولته‌تی صه‌فه‌ویه‌کان له‌سه‌ده‌ی ده‌همی کۆچی‌داو شو
گۆرانکاریانه‌ی به‌سمر نظریه‌ی نیابه‌ی عامه‌دا هات، بوو به‌هۆی
سهره‌لدانی تیۆریکی سیاسی که درکه‌ی له‌برده‌م زانایانی شیعه‌دا کرده
بۆ شه‌وه‌ی نیجازه‌ی شرعیه‌ت به‌دن به پادشاکانی صه‌فه‌وی دواتر قاجاریو،
به‌وه‌کاله‌ت له‌لایهن نائبی نیمامی مه‌ه‌دی‌یه‌وه حوکم بکمن.

شهم تیۆره نوێ‌یه بوو به هۆی پهرت بوونیکی قوڵو ترسناک له
کۆمه‌لگه‌ی شیعه‌ی دوانزه نیمامی‌دا که به‌کیشه‌ی نیوان نه‌خباریه‌کانو
ئوصولیه‌کان ده‌ناسریت.

شهم کیشه‌یه به‌ده‌وری مه‌سه‌له‌یه‌کی بچووکو جوزنی‌دا نه‌ده‌سوراپه‌وه،
به‌لکو په‌یره‌ست بوو به مه‌سه‌له‌یه‌کی بنچینه‌یی‌یه‌وه که تایبه‌ت بوو به
پیتناسی عه‌قائیدی شیعه‌وه... واته له‌پراستیدا کیشه‌یه‌ک بوو له‌نیوان
پاریزگارانو نوێ خوازاندا، به درپړینیکی تر له‌نیوان شه‌وانه‌ی قایم ده‌ستیان
گرتبوو به نظریه‌ی چاو‌پروان کردنی نیمامه‌وه له‌گه‌ل شه‌وه‌ته‌دا ده‌یو‌یست
خۆی له چنگی مهرجه‌ توندپه‌ویه‌کانی نیمامه‌ت قوتار بکات؛ وه‌ک
عیصمه‌تو ده‌قو چاو‌پروان کردن.

چونکه فیکری ئیمامی دوو کاری گرنگی تایبەت کردبوو بە ئیمامەوێ:

یه گەم: تەشریعکردن بۆ مەسەلە نوێیەکان کە لە قورئان و سوننەتدا نین و، پەنا بردنە بەر ئیجتیهاد کردنیان رەت دەکەوێ، گرایە زانیارییەکی یەقینی نیو نادروستە. زانیاری یەقینی تەنها ئیمامی مەعصوم لەلایەن خواوە دەست دەکەوێت.

دووەم: تەتفیذ کردنی شەریعەت و بەجێپێنانی ئەحکامی دین و سەرکردایەتی کردنی مۆسڵمانان لە ئەستۆی ئیمامدایە. هەر لەبەر ئەم بیروباوەڕە بوو کە بڕوونی ئیمامی دواترە هەمیان فەرز کردو، وتیان ئەبێ چاوەڕوانی هاتنە دەرەوەی یکرێ و کاری سیاسی دامەزراندنی دەولەتیان حەرام کرد لەسەر دەمی غائب بڕوونی ئیمامدا.

هەلۆستی زانایانی شیعی ئیمامی لە سەدەی سێیەم چوارەمدا بەم جۆرە بوو.. لە قەرنی پێنجەمدا کاتیەک هەندێ لە زانایان ویستیان دەرگای ئیجتیهاد بکەنەو، ئەخباریەکان لێیان هاتنە زمان و ئەو بۆچوونە نوێیەیان بە دەرچوون لە پێبازی ئیمامەت و پوختاندنی پایەیهکی سەرەکی نظریەیی ئیمامەت دەزانی.

لە ناوەڕاستی سەدەی دەوڵەتی صفویەکاندا بزووتنەوەی ئەخباریەکان جاریکی تر سەری هەڵدایەو و بانگەشەیی کردەو بۆ دەست گرتن بە ئەخبار و رەت کردنەو ئەو گۆڕانکاریانەی کە لە سایدی عەقڵ و ئۆسۆلدا ئەنجام دراو، پێڕسەیی ئیجتیهاد کردنی پەرز کردو و بەلادان لە دینی خرایان دایە قەڵەم و دانی ئەدەت بە هیچ جۆرە ویلایهتیک بۆ زانایان و، بەلادان لە پێبازی ئەهلی بەیت حساب کردن.. هەروەها تەقلیدی شیایان رەت کردەو جگە بۆ ئیمامی مەعصوم.

نهم بزوتنمویه له سده‌ی سیانزه همدا ته‌شهنه‌ی کرد کاتن دهلته‌ی قاجاری دامه‌زرا له سده‌ی قهرنی سیانزه همدا، دهلته‌ی شیعی له‌نتوان زانایانی همدوو مده‌سه‌که‌دا لمره لمری ده‌کرد.

گوزان به‌رو صوفیگه‌ری

کاتیک (محمدی کوری فتح‌علی) قاجاری دواي باوکی ده‌سه‌لاتی گرته ده‌ست، له زاناکانی همدوو مده‌سه‌که خوی به‌دوور گرتو ته‌قلیدی هیچ لایه‌کیانی نه‌کرد، وه‌ک باو بوو لهو سمرده‌مه‌دا.. له‌بری شهو پرووی کرده صوفیه‌کان که خویان به‌نورنمری راسته‌قینه‌ی شیعه ده‌زانی و پییان و ابوو په‌یوه‌ستن به‌عیلمی خوایی نیمه‌که‌انده‌و به‌گومانده‌و ده‌یانروانی بزفته‌وا جیاجیاکانی زانایانی شیعه.

له‌بر شهو (شاه محمدي قاجاری) حاجی میرزا ناکای صوفی کرد به‌وه‌زیری خوی به‌قوتبی شمیرعه‌تو طهریقه‌تی داده‌ناو پیی و ابوو که په‌یوه‌ندی بمرده‌واو راسته‌وخوی به‌خواوه هدیو به‌مؤرفیکي ناسایی نده‌زانی و وه‌ک مده‌جمعیکه سه‌یری ده‌کرد.

له‌همان کاتیشدا پشتیوانی له (محمد زین الدین الاحسانی) شیخی نه‌خباریه‌کان ده‌کرد، چونکه قسمو بزچوونه‌کانی نه‌میش نریک بوو له‌پاو بزچوونی صوفیه‌که‌انده‌و.

نظریه‌ی روکنی چواره‌م

له‌نه‌نجامی لیک نریک بوونده‌ی صوفیه‌کانو نه‌خباریه‌که‌انده‌و له‌یه‌کتر، بزوتنمویه‌کی تازه په‌یدا بوو که (شیخ محمد کریم خان‌ای) قاجاری پيشموایه‌تی ده‌کردو بانگه‌شه‌ی کرد بز زهروره‌تی بوونی روکنی چواره‌م، دواي سڼ روکنی (خواو پیغه‌مبه‌رو نیمام) که شه‌یش شیخ محمد کریم خان خویه‌تی.

نهم بزوتنمویه پیی و ابوو له‌گشت زه‌مانیک‌دا پتورسته شړین که‌سپیک بکمون که به‌شیعه‌یه‌کی خالص و ناوړنه‌ی سیفه‌ته‌کانی نیمام ده‌ناسړو ناسینی شو که‌سه روکنی چواره‌می نیمامه.

بزووتنموی باییه‌کان

بزووتنموی روکنی چوارم گۆزانی به‌سمردا هاتو بزووتنمویه‌کی تری لی پیدای بو به‌ناوی بزووتنموی باییه‌کانم که هاوړی‌یه‌کی محمد کریم خانو په‌کې له قوتاییه‌کانی (سید کاظم پښتې) پیتشموایه‌تی کرد که نمونش (میرزا علی محمد شیرازی) بو، نم پناوه قسه‌ی لمو ده‌کرد که گوايه نانبی نیمامی مه‌دی‌یو درگایه بز نیمامی زه‌مانو پاشان زیاتر گه‌شه‌ی کرد تا رای لیهات (میرزا علی محمد شیرازی) نیددی‌عای نموی ده‌کرد که زیاتر له هزار ساله نمو مه‌دی منظره.

له‌گڼل نمو پړاو بزچوونه‌ی که ده‌لې په‌نجه‌ی بیانی له‌پشت نم بزووتنمویه ختم‌ناکمویه، به‌لام په‌کیکه له درهاویشته‌کانی نمو بزشایی‌یه گموره‌یه که نظریه‌ی نیمامی غائبو سمرده‌می غه‌بیه‌تی نیمام دروستی کرد‌بو، نموش مسئله‌ی نه‌بوونی سرکردایه‌تی سیاسی هو‌ل‌دان بز دۆزینموی به‌دیل‌یک بز نمفسانه‌ی نیمامی چاو‌مروانکراو.

بزوی زانایانی شیعه هیرشیکي فراوانیان دژی بابو بزووتنمویه‌کی به‌ریاکردو داوایان کرد نیمام بکریست، نمو‌بو له (۲۷/ شعبان/ ۱۲۶۶)ی کۆچی‌دا له تمبریز نیمام کراو، پاشماوه‌ی نم بزووتنمویه له تیراندا هر ماوه به بزووتنموی به‌هائیه‌کان مه‌شهورو له‌لایمن کۆماری نیسلامی‌یموه قه‌دغه کراوو سرکوت ده‌کړ.

نظریه‌ی ولایه‌تی فقهیه:

له‌گڼل همرس هیئانی دولت‌تی صدفویه‌کان له سده‌ی دوازه‌مه‌می کۆچی‌دا، بزووتنموی نه‌خباریه‌کان سرله‌نوی هاتمو مه‌یدانو نظریه‌ی چاو‌مروان کردنو حرام کردنی نیجته‌هادو ته‌قلیدو قه‌دغه کردنی نویژی جومعه هم‌مو لایه‌کی گرتمو.

به‌لام له سده‌ی سیانزه‌مه‌دا نظریه‌ی توصولی نیجته‌هادی ده‌ستی کرده‌ به‌ گه‌شه‌ کردن و، لیره‌و له‌وی زانایانی شیعه ده‌لنستان به‌ مومارسه‌کردنی قه‌زاو قه‌تواو سرپه‌زشتی کردنی کاروباری ه‌تیوانو شیتو

په ککموته کازو دابهش کردنی خومسرو زه کاتو همدنئ کاروباری تری حکومت.

نهمهش مانای نمودهو بو که نظریه‌ی (نیابهی عامه) له بری نیجازه‌دانی پاشاکان گؤزا بۆ نموده‌ی زانایان خۆیان راستموخو حوکمو کاروبار به‌پریره بمرنو نظریه‌ی چاوه‌روان کردن پشت گوی بخن به‌تمواوه‌تی.

نهم دیارده‌یه بوو به‌هۆی نموده‌ی نظریه‌که له به‌رگیکی نوئو گشتگیردا بخریته پروو له‌ئیر ناوی (ولایه‌تی فقهیه) دا.. نهم نظریه‌یه هاوشانی نیمامه‌تی گشتی گه‌وره‌یه به‌ مهرجه‌کانی عصمه‌تو ده‌قو بنه‌ماله‌ی حوسه‌ینی‌یموه. (شیخ احمد محمد مهدی الزاقی) که له‌سالی (۱۲۴۵) دا مردووه به‌راشکاوی له‌م باره‌یموه ده‌لی: (کل ما کان للنبي والامام فيه الولاية وکان لهم، فلفقيه لیضا.. عوائد الایام/ص ۱۸۸).

نهم نظریه‌یه له دوو به‌ش پیک دیت:

یه‌که‌م: زه‌روورته‌ی نیمامه‌ت له‌سهرده‌می غه‌یبه‌تی نیمامدا.

دووه‌م: یه‌کلا کردنمویه نیمامه‌ت بۆ فقهیه‌کان.

که‌واته نظریه‌ی ولایه‌تی فقهیه گؤزانیکی پشیه‌یی بوو له فیکری سیاسی شیعه‌دا به‌ره‌و خو ده‌رباز کردن له نظریه‌ی (نیمامه‌تی الهی) و زه‌روورته‌ی نیمامه‌تو قیاده‌ی گشتی له‌سهرده‌می غه‌یبه‌تی نیمامدا که بۆشایی‌یه‌کی گه‌وره‌ی دروست کردبوو له ژبانی سیاسی شیعه‌کاندا.

بزووتنه‌وه‌ی دیموکراتی ده‌ستووری

له‌کاتی‌یکدا زانایانی شیعه سهرگه‌رمی توژی‌نمیه‌وو تاوتوئی کردنی (نظریه‌ی ولایه‌تی فقهیه) بوون، پاشاکانی قاجاری له ئیران خه‌ریکی مه‌حکهم کردزو فراوان کردن ده‌سه‌لاتی بۆ سنووری خۆیان بوون. ناصرالدین شاه که له‌نێوان ساله‌کانی (۱۸۴۸-۱۸۹۶) بۆ ماوه‌ی (۵۰) سال حوکمی ئیرانی کرد.. نموده‌بوو به‌بۆ هیچ پسر و رایه‌کی گهل یان زانایان ریکموتن نامه‌ی کرپنو فرۆشتنی تووتنی له‌گهل شه‌ریکه‌یه‌کی به‌ریتانیادا مۆر کردو،

بهین شوی گوی بداته نارهای میللت بهرامبر شو ریکموتننامهیدی که
(۲۰٪)ی نابوری نیرانی خستبوه ژیر رکیفی بهریتانیاوه.

بویه خدکی نیران پهنایان برده لای (میرزا محمد حسن شیرازی) که
مدرجعی شیعه کانه بسوز له سامرا داده نیش له عیراق. شوش زور
بویانه فتوی حرام کردنی جگه ره کیشانو به کارهینانی توتنی در کرد به
هر شیوه یه ک بیت.. زمرعت کردنی و فروشتزو کریزو جگه ره کیشانی و
رایگیانندن که هر که سپک سمریچی شم فتویه بکات شموا دژایه تی
نیامی زه مان ده کات. شم له (۱۳۰۹هـ/ ۱۸۹۱ز) بوو.

شم فتویه کاریگری یه کی گموره ی هه بوو له سمر خدکی نیران که زور
به وردی پیرهویان لی کرد، تمنانه هاوسری شاو هه لسورپنمرانی کوشکی
مده کی پابندی شو فتویه بوون، بویه ناصرالدین شا ناچار بوو مل کهچ
بکاتو ریکموتننامه کی ره ت کرده و زانایانی دعووت کرد بو تارانو
بهیمانی پیدان که له ناینده دا بو هه موو کاروباریک راویژیان پی بکات.

به هر حال شم روو بپروو بوونموه له نیران ناصرالدین له لایه کتو زانایانو
خدکی نیران له لایه کی تروه، مده فی شرعی پادشا دکتاتوره کانی نیرانی
کرده و بوو به هژی بریا بوونی بزوتنموه یه کی نیصلاهیی بهردوام له پیناو
چاک کردنی سیستمی سیاسی له نیرانداو دامه زرانندی دیموکراتیه تو دیاری
کردنی ده سلاته کانی شا بهیمی نه نجومه نیککی شوراو پهرله مان که له لایه ن
میلله تموه به هه لباردن دیاری بکری، ههروه ها داویان له شا کرد که
حکومه ته کی ده ستوری بیتو پابند بیت به پهرله مانموه.

دوای خداتیککی دروختایمن شم بزوتنموه یه توانی سرکوتن به دست
بهینیتو یه کم پهرله مانی ده ستوری له نیراندا له سالی (۱۹۰۶ز) دروست
بکات.. به شیوه یه ک ده ستور شاو مدرجعیه تی دینی و میللت پیکموه
کزیکاتموه.

ده گونجی هژی پهنابردنی زانایانی شیعه له نیراندا بو شم (الصیغه
التوفيقية) شیوه مامناوه ندویه له نیران زانایانو پادشا کانیاندا بگمپتموه

بز هست کردنیان به کم دهسلاتیان بز پروخاندنی سیستمی مهلهکی یان
 بز نموی هیشتا (نظریه‌ی ویلایه‌تی. فقیه) له‌لایان گه‌لاله نه‌پرو بوو
 به‌شپوره‌یک که زانایان راستموخو خویان حوکمرانی بگرنه ده‌ست.
 لم ته‌زمرونه دیموکراتیهدا نموه دیاره که زانایان پو‌لیتیک‌ی گموره‌یان به
 میلله‌ت داوه له‌بوری یاساداناندا له‌پریگای ته‌نجومه‌نی شوراهو
 مه‌سه‌له‌که‌یان تاییدت نه‌کروه به زانایان خویانموه.. هرچه‌نده جه‌ختیان
 له‌سر نموه کرده که زانایان یان ده‌سته‌یک له زانایان کاریان بریتی بیت
 له پاریزگاری شمعه‌تی نمو یاسایانه‌ی که پهرله‌مان دهریان ده‌کات.
 شایانی باسه لیره‌دا که ده‌ستوری سالی (۱۹۰۶ز) بوو به نه‌ساسی
 ده‌ستوری جمهوری نیسلامی که له‌سالی (۱۹۷۹) دا دامه‌زرا، ته‌نها
 نموه‌نده‌یه که له بری شا سهره‌ک کۆمار دانراوه ده‌سلاتو پو‌لیتیک‌ی زور
 زیاتری داوه به (وه‌لی فقیه).. ده‌توانین بلتین ده‌سلاتی موته‌قو بی
 سنور به‌پیی نظریه‌ی ولایه‌تی فقیه که له‌مو دوا تیمام خومه‌ینی
 گۆرانکاری گموره‌ی تیدا کرد.

پنجده

کومارو ئيسلامی ئيران و ولايتی قاجاری مملکت

حکمی مەلەکی دەستووری زۆری نه‌خایاند، چونکه جەنگی جیهانی یەکەم هەلگیرساو هیزه‌کانی روسیا بەشیکی فراوانی ولاتی ئێرانیان داگیر کردو زەمینە خۆش بوو بۆ ره‌زا شای پەهلەوی که (احمد شای قاجاری) بەرکەنار بکاتو خۆی بکاتە شا بەسەر ئێرانەوه بەیخ ئەوهی هیچ جۆره ئیزتیگ له زانایانو مەراجی شیعه وەرگیریت، بەلکو به پێچهوانەوه هێرشیکێ توندو تیژی بەریاکرد له دژی داو دەرگای مەزه‌بی، دواي خۆی (محمد ره‌زا)ی کۆری درۆزه‌ی دا به‌همان سیاسەتو بەردەوام بوو له که‌م کردنەوه‌ی پۆلی پیاوانی نایینی له دەستێوەردانی کاروباری حکومت.

له‌سالی (١٩٦٣)دا ئیمام خومەینی سەرکردایەتی پاپەڕینیکی کرد له دژی (محمد ره‌زا)شای پەهلەوی و له‌ ئاکا‌دا دوور خرایەوه بۆ عێراق. له‌وی‌وه بەردەوام بوو له‌ پێشکەش کردنی وائەو موحازەرەتو بەرهم هێنانی نظریه‌ی نوێ له‌ کۆی هەردوو نظریه‌ی (نیابه‌ی عامه‌) و (ولایه‌تی فەقیه‌) و توانی فیکری سیاسی شیعه له‌ قۆناغی ئیجازه‌ پێدانی پاشاکان له‌لایەن زانیانەوه بۆ ئەوه‌ی به‌ناوی ئەوانەوه حکوم بکەن، بۆ قۆناغیکێ نوێ که بریتی‌یه له‌ حکوم کردنی راستەوخۆی زانایانو مومارەسه‌ کردنی ئیمامەت به‌شیوه‌یه‌کی فراوان.

ئەو بیرو بۆج‌ووانە‌ی که خومەینی پێشکەشی دە‌کردو دابه‌ش دە‌کرا به‌سەر لایەنگرانی لە‌ریگای ناوە‌نده مەزه‌بی‌یه‌کانی شیعه‌وه له‌ ئێران، ب‌نکه‌یه‌کی جە‌ما‌وه‌ری دروست کردو شۆڕشی ئیسلامیی ئێرانی له‌سەر بە‌ریا کرا، که‌ بوو به‌هۆی پ‌و‌خاندنی پ‌ژ‌می شاه‌نشاهی ب‌نه‌م‌آ‌له‌ی پ‌ه‌هل‌ه‌وه‌ی دامه‌زرا‌ند‌نی ج‌م‌ه‌و‌ری ئی‌س‌لامی ئی‌ر‌انی له‌ س‌الی (١٩٧٩)ز. بۆیه‌ لێ‌ره‌دا به‌پ‌ی‌ر‌ستی ده‌زانین که گ‌ر‌نگ‌ترین بیرو بۆج‌و‌ونه‌کانی ئەم نظریه‌ نوێ‌یه‌ که گ‌شت نظریه‌ سیاسی‌یه‌کانی پ‌یش‌ خ‌ۆی وه‌لا ناوه‌ ب‌خ‌ه‌ینه‌ روو:

هه‌ئۆیست له نظریه‌ی چاوهروان کردن

خومه‌ینی نظریه‌ی چاوهروان کردن‌ی ئیمامی مه‌هدی که بۆ چه‌ندین سه‌ده فیکری سیاسی شیعه له‌سهری راوه‌ستا بوو، به‌تواوه‌تی ڕه‌ت کردوه‌و له کتێبه‌که‌یدا به‌ناوی (حکومه‌تی ئیسلامی) نووسیه‌تی ده‌لی: به‌ به‌لگه‌کانی شرع عه‌قل ثابت بروه که ئه‌وه‌ی زه‌رووری بوو له‌سهرده‌می پیغه‌مبه‌رو ئیمامی عدلی‌دا له‌ برونی حکومه‌ت تا ئه‌مڕۆش زه‌رووریه.

پرسیار ده‌کاتو ده‌لیت: زیاتر له‌ هه‌زار سال به‌سهر غائب بوونی ئیمامی مه‌هدی‌دا تێپه‌ر بووه‌و ڕه‌نگه به‌هه‌زاران سالی تریش به‌روات پێش ئه‌وه‌ی ئیمامی زه‌مان بێته‌ ده‌روه، ئایا ڕه‌وایه که ئه‌حکامی ئیسلام په‌ک به‌خێتو خه‌لکی به‌ مه‌یلی خۆیان هه‌رچی ئه‌که‌ن بیکه‌ن؟! ئه‌مه ئه‌وه ئه‌گه‌به‌نی که ئیسلام نه‌سخ کرابێتوه!!

کهواته هه‌روه‌ک چۆن ئیمامه‌ت زه‌رووریه به‌ هه‌مان به‌لگه حکومه‌تیش زه‌رووریه له‌سهرده‌می غائب بوونی ئیمام‌دا، که خوا په‌نا بدات ڕه‌نگه تا هه‌زاران سالی تریش هه‌ر غائب بێت!! (له‌وه ده‌چێ ئیمام خومه‌ینی باوه‌ری به‌ ئیمام زه‌مان نه‌بێت ته‌نها بۆ چه‌واشه‌ کردنی جه‌ماوه‌ری شیعه‌ی خێزنه‌دیو نه‌بێت).

فه‌قیهه‌کان ده‌بی فه‌رمانه‌وا بن

خومه‌ینی دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئه‌وه ده‌سه‌لمینی که ئیمامه‌ت له‌سهرده‌می غه‌یبه‌تدا زه‌رووریه‌و نابێ ڕاوه‌ستینه‌یو چاوهروانی ده‌رکه‌وتنی ئیمام بکری، ده‌لیت: (... ئه‌مڕۆ له‌سهرده‌می غه‌یبه‌تدا ده‌قیکه‌ک نیه له‌سهر که‌سیکی دیاریکراو بۆ ئه‌وه‌ی کاروباری ده‌وڵه‌ت به‌په‌روه به‌ریت، ئه‌ی چاره‌ به‌یبه‌؟ ئایا ئه‌حکامی ئیسلام په‌ک به‌خێت؟!)

پاشان زیاتر مه‌سه‌له‌که‌ ڕوون ده‌کاتوه که له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ده‌قیکه‌ک نیه له‌سهر که‌سیکی دیاریکراو بۆ ئه‌وه‌ی جێگری ئیمام بێت له‌کاتی غائب بوونی‌دا، به‌لام تابه‌مه‌ندیه‌کانی حاکی شرعی ده‌کرێ له‌ هه‌ندێ که‌ساندا

وہا بیت کہ بتوانیٰ حوکرانی بکات.. نمو تایبہ تمہندیانہش بریتی رہہ له
 شارہ زاییہ کی باش له قانونو سیفہی عہدالت له زانایانی نم سردہ مدہا
 ہدیہ. کمواتہ زانایان متمانہ پیکراوی پیغہ ممبرانو قہلای شمریعتن، له بسر
 نمو تایبہ تمہندیانہ ولایتی فہقیہ بریتی رہہ له ولایتی کی مرتلہق.

ہمروہا نیام خرمہینی دہر بارہی لہیک چوون لہنیوان (فہقیہ) و
 (نیامی معصوم) دا دلایت: فہقیہ ہر وہ کو پیغہ ممبرو نیامہ کان ہر
 شتیگ بڑ توان رہوایت بڑ ہمیش رہوایہ، چونکہ فہقیہ کان جیگہ داری
 پیغہ ممبرن دوی نیامہ کانو لہ کاتی غائب بوونیاندا گشت شمرکو
 دہسلاتہ کانی نیامیان ہدیہ.

ہمروہا دلایت: لہ بسر نموہی (الفقاء ورثۃ الانبیاء) بڑیہ ہر
 شتیکی پیغہ ممبران بگوزریتموہ، نمو دہ گوزریتموہ بڑ زانایان، ہیچ
 گومان لموہا نیہ کہ مسلہی ولایتو دہسلاتی گشتی رہہ، نموہش
 دہ گوزریتموہ بڑیانو ہمروہ زانایان لمو مسلہیہ دا یہ کسانن.

ولایتی خوایی (الولاية الالهية)

له نہنجامی نمو بڑچوونانہدا نیام خرمہینی پتی وایہ کہ ولایتی
 فہقیہ ولایتی کی دینی خواییو لہ سردہ می غائب برونی نیامدا
 دامہ زاندنی دہولت تنہا مافی زانایانمو لہ پیغہ ممبرو نیامہ کانموہ
 بڑیان گوزراوہ نموہ دلایت: (وعلى ذلك يكون الفقيه في عصر الغيبة وليا
 للامر ولجميع ما كان الامام وليا له وان للفقيه جميع ما للامام..)

کیشہی کیبہرکی لہنیوان فہقیہ کاندا

لہسر نہسای نظریہی (الجعل والنصب الالهي) بڑ دانانی زانایان بہ
 فرمانرہوای خہلکی لہلایمن نیامہ کانموہ یہ کساننی زانایان بڑ ہدلسان بہ
 شمرکو دہسلاتی ولایت، لہسر نموہی دہگونجی کیشہی مونافہسو کی
 ہمرکی لہنیوان (زانایان - الفقاء) دا پیدای بیت، نیام خرمہینی پتی وایہ
 کہ مونافہسو پیش پیشین حراممو دروست نیہ، چونکہ پیشکوتنی ہر

زانایه ک (نه فقیهیک) له مو بواره دا نه پته هژي به تال بوونه وې مافې
فه فقیه کانی ترو بزیان نیه ده ستیو بردانی شرکو ده سلاته کانی بکن.

کوماری فیصلامی فیروانی

بیگومان نیمام خومهینی (۱۰) سال دواي دارپشتنی ولایه تی فقیه بهم
شیوه یه ی نیتسای سمرکومتی به ده ست هیناو له سالی (۱۹۷۹) دا
ده سلاتی گرت ده ستو جمهوری نیسلامی فیروانی له سمر بنچینه ی نه م
نظریه یه دامه زراند. هرچند له سمره تاوه شپړوازیکی ده ستووری تیرو
ته سلی دهریاره ی حکومت لا روشن نه بوو. بویه شرکی ئاماده کردنی
پروژه ی ده ستووری سپارد به هدینه تیک له زانایانو شاره زیان (مجلس
الخبراء) که به هدلبژاردن دیاری کرابوون.

نو نه نجومه نه هدلسا به دانانی ده ستووریکی نوئ له سمر بنچینه ی
نظریه ی ولایه تی فقیهو وه ک ده ستووری سالی (۱۹۰۶) ته نها نمونده
نه بی که شا گوزا بؤ سمره ک کومار، که به هدلبژاردن له لایه ن گه لموه دیاری
ده کړیتو ه مروها مه قامی نیمام (وه لی فقیه) که ممرجعی بالایو
بمرزترین ده سلاتی ده ستووری به له ولاتداو تمزکیو موافقه تی نیمامی
به پیرست داناوه له دیاری کردنی سمره ک کوماری جمهوری دا، به بی نموه
شرعیه تی نابېو ناتوانئ موماره سې شرکو ده سلاته کانی بکات.

جگه لموانه ش نه نجومه نیکی شورای هدلبژردراو له لایه ن میلله تموه و
سمره ک وه زیرانیک که له لایه ن سمره ک کوماره و دیاری بکړیتو له لایه ن
نه نجومه نی شوراه پشتگیری لی بکړیت.. ه مروها نه نجومه نیکی تری
بچکوله به ناوی (مجلس للحفاظة علی الدستور) بؤ چاودیاری کردنی
یاساکانو گونجانی له گمل نیسلاو ده ستوردا.. نو ده ستوره ی هیچ جزوه
ده سلاتیکي ته نفیزیو ته شرعی نه داوه به نیمامی مرشد (رأبر) جگه له
دیاری کردنی قازیه کانو قیاداتی سوپاو هیزه چه کداره کان. ه مروها
حکومت به سمره ک کومارو سمره ک وه زیرانیوه له دهره وې ده سلاتی

نیامدا بوونو عه‌مه‌لیه‌ی ته‌شریعی تایبته بوو به ته‌نجومه‌نی شوراو دور
بوو له ده‌سه‌لاتی نیامده.

ته‌نجومه‌نی شاره‌زایانی یه‌که‌م (مجلس الخبراء التأسيسی) له یه‌کئی
له قوناغه‌کانی لیکۆلینه‌وه ده‌نگدانه‌ خه‌ریک بوو مه‌قامی سه‌رکرده‌یه‌تی
بالای هیزه چه‌کداره‌کان له نیام وه‌ریگرنه‌وه بیه‌نه به سه‌ره‌ک کۆمار،
هه‌رچه‌ند خه‌تی ولایه‌تی فه‌قیه له ته‌نجومه‌نی شاره‌زایانه‌ تواریان
ده‌سه‌لاته‌کانی نیام به‌هه‌تر بکه‌ن، له‌گه‌ل شه‌شه‌دا له بواری سیاده‌وه
قیاده‌دا که مه‌حدود بوو و، دور بوو له بواری ته‌نفیذی و ته‌شریعی به‌پیتی
ده‌ستور.

ولایه‌تی فه‌قیه‌ی موته‌لق (الولاية المطلقة)

دوا‌ی ته‌په‌رپوونی ده‌ سال به‌سه‌ر ته‌جرووبه‌ی جه‌مهوری نیسه‌لامی‌دا له
ئیران کیشه‌یه‌کی ته‌شریعی سیاسی فیکری به‌ریابوو، کاتیک ته‌نجومه‌نی
پاریزه‌گاری کردن له ده‌ستور (مجلس للحفاظه‌ علی‌ الدستور) په‌رژه‌ی
یاسای کاری په‌ت کرده‌وه که له‌لایه‌ن ته‌نجومه‌نی شوراوه ناماده کرابوو،
به‌بیانوی شه‌وه‌ی په‌چه‌وانه‌ی شه‌ریعه‌تی نیسه‌لامه .. له ته‌نجامی شه‌وه‌دا
وه‌زیری کار ناچار بوو هانا بۆ نیام خومه‌ینی بیات که باله‌ترین ده‌سه‌لاته
بۆ یه‌که‌لکرده‌وه‌ی کیشه‌که. نیام خومه‌ینی ئیجازه‌ی به وه‌زیری کار دا که
یاساکه جیه‌جیه‌ بکه‌ت، به‌بێ شه‌وه‌ی به ئیجرائاتی ده‌ستوری نه‌هائیدا
به‌روات؛ که په‌رسی ته‌ به ده‌نگدان هه‌یه له‌لایه‌ن ته‌نجومه‌نی پاراستنی
ده‌ستور وه‌.

وه‌زیری کار سودی له مۆله‌ت په‌یدانی نیام خومه‌ینی وه‌رگرتو شه‌وه‌لی
فراوانکردنی ده‌سه‌لاتی خۆی دا به به‌جیه‌په‌نانه‌ی چه‌ند یاسایه‌کی ته‌ر که هه‌شته
ئیجرائاتی یاسایی په‌رسی ته‌ ته‌واو نه‌کردبوو.

ته‌مه‌ په‌فتاره (سه‌ید عه‌لی خامنه‌ی) نیگه‌ران کرد، که شه‌وه‌ کاته
سه‌ره‌ک کۆمار بوو، شه‌وه‌بوو له نوێژی جومه‌ی شاری ته‌ران له

(۱۰) / جمادی یه کبم / ۱۴ - ۸ ک - ۱۹۸۸ ز) دا و تاریکی داو ره فتاری و دزیری کاری مه حکوم کرد.

له ناکامی نموده ا تیمام خرمهینی تووړه بووو نار هزایی دهرسری برامبر و تاره کدی (علی خامنه‌ی) او په پیامیکی توندو تیژی ناراسته کرد که تیایدا تیمانی به (ولایه‌تی موله‌تی بی سنوری فقیه) ی راگه یانندو ده لیت:

[له قسه کانی نویژی جومعه تاندا نموه د درده کمویت که تیمانتان بمو شیوه یه نیه که حکومت ولایه‌تیکی سپرد راوه له لایدن خواوه بز پیغه مبرو له پیش گشت نه حکامه فرعیه کانی خواوه یه (واته نه حکامه شرعیه کان) نمونه هیئانمونه تان بمو قسه یه که (دهسلاتی حکومت له چوارچپوهی نه حکامی فرعی خوایی دایه) پیچده وانه ی قسه ی منه. نه گدر بیستو دهسلاتی حکومت له چوارچپوهی نه حکامی فرعی خوایی داییت، نموا مانای نموده که پترسته (اطروحه ی حکومتی الهی) نیلغا بکریتموه و ولایه‌تی موله‌تی سپرد راوه به پیغه مبري نیسلام هیچ مانایه کی نامینی.

بزه ده بی روشنی بکه نموده که: حکومتداری به شپکه له ولایه‌تی موله‌تی^۱ پیغه مبرو یه کیکه له نه حکامه سهره تاییه کانی نیسلام له پیش گشت نه حکامه فرعیه کانه ویه، وهک نویزو پوژو و حج.

حاکم یان حکومت بزی هدیه له کاتی پیرست دا مزگموته کان دابخات یان بیانرو خینیت کاتیک وهک مزگموتی (ضرار) ی لی بیستو جگه له پوو خاندن چاره یه کی تری نه بیت.

---

^۱ شایانی یاسه به پیپی مذهب ی نه ملی سونتته و جماعتو به لگه کانی نورسانو سونتته؛ ولایه‌تی پیغه مبر لسنووری نموشانه دایه که (وحي) یان له باروه بز دیت له لایدن خواوه، بز نمونه رووداوه کی به درو هملویتی حبایی کوری مندر: (لهذا منزل لنزلک ...) .

وه حکومت ده توانیت په ک لاینه شو ریځموتننامه شمرعیا نه
 ه لېو شپښتموه که له گڼل میللندا لسمری پټک کمو توه، نه گمر بیني
 پیچموانه یی بهر وه نډیه کانی نیسلاو ولاته. وه ده توانیت بو مستی له بډوم
 هر مهسه له په کی عیبادته یی یان غیری عیبادته یی نه گمر زیان په
 بهر وه نډیه کانی نیسلاو بگه یه نیت.

هر وړه ها حکومت ده توانیت له کاتی ه لومړجی نه گونجاو له گڼل
 بهر وه نډیه کانی ولاتی موسلماندا به شپو په کی کاتی حج کردنی مالی
 خوا را بگریټ که په کی که له فخریضه گرنگه کانی نیسلاو.
 شوه یی نیستا و تراوه یان دوتری زاده یی بی ناگایی په له ولایه تی
 مړتلقی خوایی.

وه شو قشمو باس دی کراوه د بریاره یی را گرتنی هندئ مهسه له یی بواری
 زهراعت له لاینه دهسه لاتی حکومتی نوئ وه (مه بهستی شو صلاحیات په
 که خومه یینی داویه تی به وه زیری کار)، بهراشکاو یی ده لیم: راسته شوه له
 صلاحیاتی حکومتو زور مهسه له یی تریش هدی که ناموئ له وه زیاتر
 نیکه راتنان بکه م].

نهمه دهقی په پیامه کی نیام خومه یینی په که له پوژنامه یی (که یهان یی
 فارسی یوه وه رگیراوه ژماره ۱۳۲۲۳ بهرواری ۱۶/ جمادی
 په که م/ ۱۴۰۸ ک- ۱۹۸۸ ز)

نهم نامه یی نیام خومه یینی گوزانکار په کی گموره بوو له نظریه یی
 ولایه تی فقهیدا بهر وړه هایو گشتگیریو باز دانتیکی مه زن بوو له فراوان
 کردنو رها کردنی ولایه تداو باس له دهسه لاتیکی چوون په ک ده کات له
 دهسه لاتی پیغه مبری مه زنو نیامه معصومه کان بو وه لی فقهیو بگره
 زور زیاتریش.

له م نظریه یی ده خومه یینی هردوو نظریه یی ولایه تی عامو ولایه تی
 فقهی پیگم وه کز کرده تموو گوزینیکی شوتوی تپدا کردوون که بیسته
 په ک نظریه یی مړتلقی.

دگتاتوریه‌تی دینی

نظریه‌ی ولایه‌تی موله‌ق به‌م شیوه‌یه که دسه‌لاتی فراوانو موله‌ق ته‌دات به وه‌لی فقهیه به‌سمر خه‌لکئو مولکئو مالیاندا، له‌کاتیکدا که معصوم نیمو دووچاری هه‌لمو لادانو گونا‌هو له‌بیرچرون ده‌یت . به‌وه‌شموه ناوه‌ستی به‌لکو دسه‌لاتی راوه‌ستاندن یاسا شرعیه‌کان ته‌دات به فقهیه..
 ٨٨م نظریه‌یه همولداتیکه بز هه‌لگرتنی جیاوازیه زه‌رویه‌کانی نیوان پیغه‌مبهری معصومو په‌یوه‌ست به ناسمانوه که وه‌ک خوا ده‌فرموی : ﴿وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحى يوحى﴾ له‌گه‌ل مرؤفیکى ناسایی فقهیدا که وه‌ک وتمان پاریزراو نابج له نه‌زانینو لادانو هه‌زو ئاره‌زوو.

٨٩م بزچرونه سهرسوره‌یتنمه نه‌ک همر دژایه‌تی گموره‌ی هه‌یه له‌گه‌ل به‌لگه عه‌قلی نه‌قلیه‌کانی قورئانو سوننه‌تا، به‌لکو دژایه‌تیشی هه‌یه له‌گه‌ل فیکری شیعه‌ی ئیمامی خزاندا، که قه‌به‌بولیان نه‌به‌وه فهرمانبهرداری فهرمانه‌ه‌وایانی موسلمان بکه‌ن، به‌بیانوی ئه‌وه‌وه که ده‌ترسن فهرمان بده‌ن به گونا‌ه (المعصية). ئه‌وانیش بکه‌ونه گپژاوی دژایه‌تی له‌نیوان گوپراه‌لی کردنی فهرمانه‌کانی خراو فهرمانه‌کانی فهرمانه‌ه‌وای کاریه‌ده‌ستدا.

همر له‌م روانگه‌یموه بوو که فیکری ئیمامی نظریه‌ی عصمه‌تو ده‌قو یه‌کلابونه‌وه‌ی ئیمامه‌تیان له پنه‌ماله‌ی ئیمامی عدلیو حوسه‌ینی کوپیدا کرده مەرجی ئیمامه‌کان تا پوژزی قیامه‌ت.

٩٠م فقهیه‌ی فهرمانه‌ه‌وا ٨٨م هه‌ممو دسه‌لاته ره‌هاو فراوانه‌ی بده‌یتنی که زیاتره له دسه‌لاته‌کانی پیغه‌مبهری مه‌زن ﷺ مانای ئه‌وه‌یه که واجبه له‌سمر خه‌لکی فهرمانبهرداری بکه‌تد به‌هیچ شیوه‌یه‌ک بزبان نیه له فهرمانی ده‌ریجن، نه‌گینا له‌رووی دینیوه گونا‌ه‌بارو تاوانبار ده‌بن.. ئه‌مه

له کاتیکدا فقیهه کس ناتوانی لاری لموه بکات که پاریزراو نابی له
گوناو هلمو گشت لاوازیه کی به شمیری ناسایی.

نه گمر مه سه له که وای لیتهات، نه بی بزچی له سهره تاوه عصمه تو ده قو
بنه مالدی نیمام علیو حوسه پزیا ن کرده مدرجی نیمامه تو پیچه دوانه ی
جمهوری موسلمانان بوونو هه لباردنن حه زه تی نه برسه کریان له لایه ن
سهرجه موه اجرینو نه نصاره وه په ت کرده وه؟! له کاتیکدا هیچ که سیک
گومانی لموه دا نیه که ابریکر له گشت زانایانی شم سهرده مه زاناترو
له خواترس تر بووه.

مادام فقیهه مروفتیکی ناساییو مه عصوم نیه، کهواته وه ک هه موو
مروفتیکی تر دو چاری حه زو ئاره زووی ده سه لاتو حه سه دو غرورو لادان ده بی.
بگره له هه موو مروفتیکی تر زیاتر مه ترسی لی ده کرئ لهو بواران ه داو
ده گزیت بو خه ترناکترین دکتاتور که دینو داراییو هیز له ده ست ده گریو
نه بیته سیمبری خوا له سهر زه وی فرمانرواییه کی په ها ده سه پیننی به سهر
میلله تدا، هه روه ک پایاکان له سه ده کانی ناو په است کردیان.

نانه حالته ناهه مواره پرووی کرده کوماری نیسلامی شیران، کاتیک
نیمام خومهینی نهو نامه خه ترناکه ی ئاراسته ی سید علی خامنه یی
کردو شهویش چاوی له راستی نوقاندو ته سلیمی نه مری واقع بوو.. نهو
نامه یی که ده سه لاتیکی په هاو فراوانی وه ها نه دا به وه لی فقیهه
حکومه ته که ی که ده توانی یه ک لایه نه هه رچی ریکه موتننامه ی شرعی
هه یه له گدل میلله تدا هه لپه شهینیتمه وه، به بی شهوی مشاوه ره و پرمو را
به هیچ ده زگایه کی شرعیو ده ستوری بکات! هه رکاتیک بینیت که
مه صله حه تی نیسلام موسلمانان شه وه ده خوازیت.

لاری لموه دا نیه که له کاتی مه صله حه تو زه روره تدا زور شت ده کرئ،
به لام کیشه که لموه دایه کئ وه چ ده زگایه ک شه مه صله حه تو زه روره ته
دیاری ده کات؟! چونکه نیمام خومهینیو لایه نگرانی نظریه ی ولایه تی

فقیه مافی دیاری کردنی مصلحتو ضرورت نهدن به فقیهی حاکم نهک به میللتو داجو دهزگا شفرعی و دستوریهکان.

نهم حالتو ترسناکه له ئیراندا پرووی دا ، کاتیک نیمام خومینی به عهدهلی دستوری جمهوری ئیسلامیی ئیرانی تهجمید کردو سنووری دهسلاته دستوریه دیاری کراوهکانی خۆی بهزاندو بپیارهکانی نهجومهنی شوراو نهجومهنی پاراستنی دستورو سهرۆک کۆمارو سهرۆکایهتی نهجومهنی و وزیرانی ههلهشاندوه بهبیانوی ئهوهی که ناگرنجین لهگهله مصلحتو ئوممهتو ئیسلامدا .

پیشهی نهم کیشهیه لهوهدایه که خومینیو لایهنگرانی نظریهکی پیمان وایه که وهلی فقیه شرعیتهی حوکم کردنی له ئوممهتوه وهرنهگرتوه ، بهلکو لهلایه پتفه مبهرو ﴿﴾ نیمامی مههدیو نیمامهکانی پیشووه بۆ ماوهتوه حهقیکی ئیلاهییه .. کهواته پیوستی به وهرگرتنی رهزامهندی میللت نیه له هیچ مهسهلهیه کداو مافی ئهوهی هیه که بهگوهی ئیجتهاو بۆچوونی خۆی فرمان دهریکاتو لهسهر ئوممهت واجبه که بهگوهی بکهه بهبۆ سهرلیکردنوهو مناقشه کردن. ئهدهش ئهوه دهگهینهی که فقیه دهسلاتی فراوانو رهههیه که پتگا بهخۆی بدات هیز یان کودهتای سهربازی بهکار بهینی بۆ ئهوهی دهسلات بگرتته دهست ، یان یهکلای بکاتوه بۆ خۆی مافو ئازادیه گشتیهکان ههلبگرتو حزیهکان قهدهغه بکاتو نهجومهنی شوراو دهزگاکانی تسری دهولت ههلههشینتوهو یاسای نوێ دهریکات پیچموانهی شریعتو دستورو بیت. وهک چۆن خومینی یاسای (دادگا تایبهتهکانی پساوانی ئایینی) دهکردو ئیستاش کاری پێ دهکریست ، لهکاتیکدا به پیچموانهی شریعتو گشت یاسایهکی دنیا بیهوه ههرچۆنیکیان بویست حوکم دهردهکهه.

بهپیی نظریه مولهقهکی ولایهتی فقیهی نیمام خومینی بهسهر میللهتانی ئیراندا سهپاندویهتی ، دهسلاتو مهلاهیاتی فقیه له نیمامی معصومو پتفه مبهری مهزن ﴿﴾ زیاترهو لهلایه نیمامی مهدهبیهوه

دانراوه نانبیه تی. بهم شیوهیه مهقامیکی پیروژو موقه دهسی دراوه تی و
 نوممهت مانی معارضه و په خنمو سدریچی کردنی فرمانه کانی فقیه
 نیه. چونکه بزچوونو نیجتهاده کانی فقیه صبه یه کی دینو
 موقه دهسیان هدیو واجبه له سر نوممهت که فرمانبرداری بکات له
 بوازی ته شریعو ته نفیذو قهزاداو نه مهش مانای نمویه که پوښی سیاسی
 میللهت هه لگیراوه له موماره سه کردنی شوراو په خنمو معارضه کردنو
 چاودیری کردنو لابر دنی فقیه یان کهم کردنمویه دهسه لاته کانی یان دیاری
 کردنی ماوه ی رابهریتی.

له کوتاییدا ده لیبین: فیکری سیاسی شیعه ناتوانی لهم ته نگزه یه ک
 له دوا ی یه کانه پرگاری بییتو بهرو پیش برواتو بنه ماکانی سیستمی
 سیاسی شوراو دادپهروهری جیگیر بکات، تا خوی له. نه فسانمو خدیالاته
 هه لبه ستراوه ده ریاز نه کات که خراوته ناو که له سر و فیکری نه هلی بهیت..
 وهک دانراوه کانی (عصمهتو دهقو نیمامهت له بنه ماله ی عهلی و
 خوسهین) داو، له سهروو هه موویانمو نه فسانه ی له دایک پرونی نیمامی
 دوانزه دم (محمد کوپی حه سه نی عه سکهری) که همرگیز هیچ که سیک له
 نه هلی بهیت بامسیان لیوه نه کردو و شتیکیان لهو باره یهوه نه زانیوه و
 نه وتوه.

همر نمو نه فسانمو خدیالاته سوو که سوو به هزی سمرگردانی شیعه
 له سهرتاسهری میژووداو ته مپوش نازانری بهرو کوئ مل دهی!!